

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları
Dergisi
The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

|| Sayı/Issue 21 (Haziran/June 2025), s. 205-229
|| Geliş Tarihi-Received: 17.04.2025
|| Kabul Tarihi-Accepted: 23.06.2025
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.5281/zenodo.15505515

Harezm Türkçesinde Mutfak ile İlgili Söz Varlığının Tematik İncelemesi*

A Thematic Analysis of the Culinary Vocabulary in Khwarezm Turkish

Hatice YAVUZ**
Fatma ŞENYÜZ***

Öz

Dil, sosyo-kültürel ve tarihsel bileşenler hakkında bize önemli bilgiler sunan bir araçtır. Diller, ait oldukları toplumların yaşam biçimini ve tarihsel birikimini yansıtan söz varlığı ile dikkat çekmektedir. Türk sosyal ve tarihî yaşamının izlerini taşıyan halklardan biri de Harezmîlerdir. Köklü bir dil ve edebiyat geleneğine sahip olan Harezm Türkçesi eserlerinin Türk dilinin tarihî gelişiminde önemli bir yeri vardır. Bu çalışma, Harezm Türkçesi dönemine ait mutfak ile ilgili söz varlığını inceleyerek dönemin mutfak eşyaları ile yiyecek ve içecek adlarını tespit etmeyi, böylece Türkçenin tarihî söz varlığına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Karahanlı Türkçesi ile Çağatay Türkçesi arasında köprü niteliği taşıyan Harezm Türkçesi dönemine ait metinlerde, mutfak ile ilgili çok sayıda sözcük yer almaktadır. Çalışmada, mutfak gereçleri ve besin maddeleri dilsel açıdan ele alınmış, söz varlığı verileri üzerinden Harezm Türkçesinin mutfakla ilgili terim hazinesi değerlendirilmiştir. Çalışmada Harezm Türkçesiyle yazılmış altı metnin dizinleri taranarak mutfak ile ilgili kelimeler belirlenmiştir. Bu kelimeler anlam ve kullanım bağlamlarıyla birlikte incelenmiş ve bu söz varlığı verileri çeşitli kategorilere ayrılmıştır. Elde edilen veriler, ‘mutfak eşyaları’, ‘yiyecek adları’, ‘içecek adları’ ve ‘mutfak kültürüne ait meslek adları’ şeklinde dört ana başlık altında sunulmuştur. Çalışma sonunda, bu kategorilere ait grafiklere yer verilmiş; söz varlığı üzerinden, dönemin mutfakla ilgili terim çeşitliliği ve kullanım biçimleri hakkında önemli bulgular elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Harezm Türkçesi, mutfak eşyaları, yiyecek adları, söz varlığı.

Abstract

Language is a tool that provides us with important insights into socio-cultural and historical components. Languages stand out with their vocabulary, which reflects the lifestyle and historical accumulation of the societies to which they belong. One of the peoples that carry traces of Turkish social and historical life is the people of Khwarezm. The works of Khwarezm Turkish, which has a deep-rooted tradition of language and literature, hold an important place in the historical development of the Turkish language. This study aims to contribute to

* Bu çalışma, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırlanmakta olan “Harezm Türkçesi Eserlerinde Sosyal Kültürel Yaşam” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Yüksek lisans öğrencisi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: haticebayramyavuz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0875-8188.

*** Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: fatma.senyuz@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5409-8224.

the historical vocabulary of Turkish by examining the vocabulary related to kitchen items, food, and drink names in the Khwarezm Turkish period. In the texts from the Khwarezm Turkish period, which bridges the Karakhanid Turkish and Chagatai Turkish, there are numerous words related to the kitchen. In this study, kitchen utensils and food items are analyzed from a linguistic perspective, and the vocabulary of Khwarezm Turkish related to the kitchen is assessed. The research involves scanning the indices of six texts written in Khwarezm Turkish to identify kitchen-related words, which are then examined in terms of meaning and usage context. The data from this vocabulary are categorized under four main headings: 'Kitchen utensils', 'food names', 'drink names', and 'occupational terms related to the kitchen culture'. At the end of the study, graphs related to these categories are presented, and important findings regarding the diversity of kitchen-related terms and their usage patterns in the period are obtained.

Keywords: Khwarezm Turkish, kitchen utensils, food names, vocabulary.

Giriş

Dil, insan topluluklarının en önemli iletişim aracıdır ve aynı zamanda onların kültürel, sosyal ve ekonomik yapılarının en belirgin yansımalarından biridir. Söz varlığı, bir dilin sahip olduğu kelime hazinesini ve bu kelimelerin kullanım alanlarını ifade etmektedir. Dilin kültürel zenginliğiyle doğrudan ilişkili olan söz varlığı, toplumun yaşam biçimini, inançlarını, geleneklerini ve özellikle gündelik hayatını yansıtan en önemli göstergelerdendir.

İnsanların günlük hayatta kullandığı organ adları, hayvan adları, hastalık adları, sayılar, yiyecek adları, giyim adları, meslek adları gibi kavramlar temel söz varlığı içinde yer almaktadır. Söz varlığı, dilin yapı taşlarını oluşturan bu kavramlar sayesinde bir toplumun değerlerini, inançlarını, alışkanlıklarını ve yaşam tarzını yansıtmaktadır (Aksan, 2018, s. 19).

Türk dili, tarihsel süreç içerisinde çok geniş bir coğrafyada yayılım göstermiş; bu bölgelerde hem konuşma hem de yazı dili olarak etkin bir şekilde kullanılmıştır. Bu boylara ait ağız özelliklerinin yansıdığı Harezmi Türkçesi, Orta Asya'nın önemli bir bölgesi olan Harezmi'de gelişen ve bölgenin tarihsel, kültürel, sosyal yapısını derinden etkileyen bir dil olarak dikkat çekmektedir. Harezmi bölgesinde, Arapça ve Farsçanın etkisi büyük olmuş ancak zamanla bölgede artan Türk nüfusuna bağlı olarak Türkçenin kullanım alanı da genişlemiştir. Tarihsel süreç içerisinde farklı kültürlerle etkileşim içinde olan Harezmi, dilsel zenginliğini ve çeşitliliğini de bu etkileşimlerden almıştır.

Harezmi bölgesi, farklı Türk boylarının gelip yerleştiği ve Türk dilinin çeşitli kollarının birbiriyle etkileşime girerek yeniden şekillendiği önemli bir coğrafyadır. Harezmi Türkçesi, Karahanlı yazı diliyle bağlantılı olup; Oğuz, Kıpçak, Kanglı ve diğer Türk boylarının lehçelerinin karışımıyla meydana gelmesi bakımından dikkat çekici bir yazı dili niteliği taşımaktadır. Harezmi bölgesinde devlet yönetimi ve eğitim faaliyetlerinde Arapça ve Farsça esas diller olarak kullanılmakla birlikte, Türkçe, insanların dini ve bedii ihtiyaçlarını karşılamak için önemli bir dil olmuştur (Argunşah & Sağol Yüksekaya, 2019, s. 163-164). Harezmi'nin dili İran dilinin eski ağızlarından biri olan Harezmi'dir. Harezmi Türkçesi 13-14. yüzyıl arasında kullanıldıktan sonra yerini Çağatay Türkçesine bırakmıştır (Bozkurt, 2005, s. 233- 234). Harezmi Türkçesi, genellikle Karahanlı Türkçesinin ses ve yapı özelliklerine bağlı kalarak gelişmiş, ancak Kıpçak ve Oğuz lehçelerinden ve ağızlarından da etkilenecek kendine has yeni bir yazı dili hüviyeti kazanmıştır (Akar, 2005, s. 159).

Harezmi bölgesinde ilmi, edebî ve idarî alanlarda kullanılan bu dil hem söz varlığı hem de dil bilgisi özellikleri bakımından zengin ve araştırmaya elverişli bir yapıya sahiptir. Bu döneme ait eserler, yalnızca dil bilgisi özellikleriyle değil, aynı zamanda

zengin söz varlığıyla da dikkat çekmektedir. Mutfak ile ilgili kelimeler de günlük yaşamın temel unsurlarını yansıtan önemli dil öğeleri arasında yer almaktadır.

Bu bağlamda yapılan tematik sınıflandırma sayesinde, dönemin mutfak ile ilgili söz varlığı yapısal olarak daha anlaşılır hale getirilmiş ve dilsel unsurların işlevleri ortaya konulmuştur. Ayrıca mutfakla ilgili kelimelerin incelenmesi, yalnızca dönemin beslenme alışkanlıklarını değil, aynı zamanda Harezmi Türkçesinin gündelik yaşamla olan bağı ve sözcük dağarcığını ortaya koyması bakımından da değerlidir.

Bu çalışmada Harezmi Türkçesinde mutfak ile ilgili söz varlığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, Harezmi Türkçesinde mutfak ile ilgili kelimeler, sınıflandırılarak farklı kategoriler altında ele alınmıştır. Tespit edilen kelimeler, *Mukaddimetü'l Edeb*, *Kıyasü'l Enbiyâ*, *Nechü'l Ferâdis*, *Mu'inü'l Mürid*, *Satır Altı Kuran Tercümesi* ve *Husrev u Şirin* eserlerinin dizinleri taranarak elde edilmiştir. Tarama yöntemine göre kelimeler önce 4 ana gruba, daha sonra toplam 15 alt başlığa ayrılmıştır. Kelimeler kökenlerine göre ayrıldıktan sonra kendi içinde alfabetik olarak sıralanmış, madde başı kelimeler verildikten sonra sözcüğün anlamı verilmiştir. Sözcüklerin varsa iki veya daha fazla şekilli halleri, kökeni ve genellikle ilk yer aldığı metin numaraları beraber verilmiştir. Kelimelerin kökenlerine yer verilirken dizindeki açıklamalara dikkate alınmıştır. Çalışmada sadece adlar incelemeye tabi tutulmuş fiiller çalışmaya dâhil edilmemiştir. Son bölümde ise elde edilen bulgular, grafikler şeklinde değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

1. Mutfak Eşyaları Söz Varlığı

Mutfak eşyaları, sadece yemek hazırlama ve yeme alışkanlıklarını değil, aynı zamanda toplumun ekonomik yapısını, kültürel değerlerini ve sanat anlayışını da anlamamıza yardımcı olmaktadır.

1.1. Yemek Hazırlama ve Yemek Yeme İçin Kullanılan Eşya Adları

aşaç "Tencere, kazan" (KE 228v7).

bıçak/biçek "Bıçak" (KE 50r10; NF 118-2; ME 37-4; MM 330-3; SK 229b/5).

Eski Uygur Türkçesinde *bı* ~ *bıçaq* ~ *bıçğa* (Caferoğlu, 1968, s. 40); DLT'de *biçek* "bıçak" (2018, s. 586) şeklindedir. Clauson, kelimenin **biç-* 'ten türetilmiş isim olduğunu ifade eder (EDPT, 1972, s. 293-294). Gülensoy, kelimenin kökenini < * *bıç-* ~ *iç-* + -(A) *k* şeklinde açıklar. Talat Tekin'in kelimenin *bıç* (kesmek)'ten değil *bi*'den geldiği görüşünden bahseder (2011, s. 139). Eren, kelimenin Türkçe *biç-* (> *biç-*) kökünden geldiğini söyler : *biç-* + -(a)*k* eki. Buna göre, Uygurca *bı* 'bıçak' kökünden -*çak* ekiyle yapıldığı yönündeki sav yanlış olduğunu ifade eder. Farsça *pîçâq* biçiminin Türkçeden geçtiğini belirtir (1999, s. 50).

çanak "Çanak, tabak, kap, kâse" (KE 217v12; NF 24-17; ME 24-3; SK 417b/7; HŞ 4524).

Eski Uygur Türkçesinde *çanak* "çanak, kap, ölçü kabı" (Caferoğlu, 1968, s. 59); DLT'de *çanak* "ağaçtan oyulan tuzluk vb. eşya; Oğuzlarda çanak" (2018, s. 614) şeklindedir. Gülensoy, kelimenin etimolojisini < *çanak [çân 'çukur, oyuk; bardak' + (a)*k* 'küçültme eki'] şeklinde verir (2011, s. 218). Clauson, *çanak* sözcüğünün başlangıçta "içi oyuk koni biçimli nesne" anlamına geldiğini ve kelimenin bazı Türk lehçelerinde şu anlamlarda yaşamaya devam ettiğini söyler: Güneydoğu Türki dillerinde "un değirmeninin hunisi"; Kuzey Kırgızcada "göz çukuru; pamuk kozası; fasulye kabuğu; mezar çukuru"; Güneybatı Azerice ve Türkmence'de "tahta kase"; Osmanlı Türkçesinde "toprak kase" (EDPT, 1972, s. 425).

çömçe “Kepçe” (NF 28-17).

Clauson, *çömçe* sözcüğünün “kaşık, kepçe” anlamında olup Farsça *çamça* sözcüğünden gelme bir alıntı olduğunu belirtir. Güneydoğu Azerbaycanda *çömçe*; Osmanlıcada, Türkmencede *çemçe*, diğer dillerde ise metatezleştirilmiş olarak *çömiç*, *çümüç* vb. şekillerde bulunduğunu dile getirir. Çağataycada *çemçe* “tahta veya pirinçten yapılmış büyük bir kaşık (çorba karıştırmak için)”; Osmanlıcada *çömçe* “kepçe” olarak kullanıldığını ifade eder (EDPT, 1972, s. 422). Eren, *çömçe* sözcüğünü “tahta kepçe” olarak açıklar. Kelimenin ağızlarda *çemçe* olarak da geçtiğini ve sözcüğün Farsça bir alıntı olduğunu belirtir (Far *çamca*). Türkçede kepçeye *kamıç* adının da verildiğini ancak bu adın çağdaş diyalektlerde dar bir alanda kaldığını ifade eder (TDES, 1999, s. 99). Gülensoy, “kepçe, susak” şeklinde açıkladığı kelimenin etimolojisini <*çöm- ‘dalmak, çimmek’ +-(ü)ç + e ya da <*çom ‘ağaç gövdesindeki yumru’ + ça şeklinde açıklar (2011, s. 253).

çumçağar “Çomça, tahtadan yapılmış büyük kaşık” (HŞ 4086).

ël tegirmeni “El değirmeni” (NF 159-12).

idiş/iyiş/iziş “Kap, çanak, kâse” (KE 8v17; NF 66-1; ME 13-6; HŞ 1344; SK 558b/7).

Eski Uygur Türkçesinde *idiş* “kapkaçak, çanak, çömlek” (Caferoğlu, 1968, s. 89); DLT’de *idiş* “kadeh, kap” (2018, s. 661) anlamında kullanılmaktadır. Clauson, *idiş* kelimesinin “kap, kâse, kadeh vb.” anlamına geldiğini, Oğuz lehçelerinde ise *idiş* sözcüğünün “herhangi bir toprak çömlek, küçük kap ya da vazo” karşılığı olarak da kullanıldığını ifade eder (EDPT, 1972, s. 72).

kap “Kap, çanak, tabak” anlamına gelmektedir (KE 133v19; ME 62-6; SK 459b/7).

Eski Uygur Türkçesinde *kab* “torba (ölçü olarak) desilitre ve benzerleri; deriden torba” (Caferoğlu, 1968, s. 159); DLT’de *kā* “kap”, *kā kaça* “kap kacak”, *kāp* “kap; tulum; çuval; torba” (2018, s. 683) şeklindedir. Gülensoy, “çine sıvı, katı, gaz konulan oyuk nesne” olarak açıkladığı sözcüğün kökenini < *kā(p) şeklinde verir (2011, s. 459). Clauson, *kab* sözcüğünün aslen “deri çanta, su tulumu, çuval” anlamında olup bazen “kap, kap kacak” şeklinde kullanıldığını söyler. Ayrıca “kapak veya cilt (bir kitabın)”; “yakın akraba”; “ağacın kabuğu”; “şarap tulumu”; “yılanın değiştirdiği deri” gibi bazı genişletilmiş ve mecaz anlamlara da sahip olduğunu ifade eder (EDPT, 1972, s. 577).

kazan/kazgan “Kazan, büyük tencere” anlamına gelmektedir (KE 138v6; NF 107-4; HŞ 4234).

DLT’de *kazgan* “çöküntü, çatlak ve yarıklar bulunan arazi, çukur” (2018, s. 696) anlamındadır. Clauson, Çağatay Türkçesinde “kamuş ve ağaçtan yapılmış dairesel bir nesne”; Kuman Türkçesinde “bakırdan yemek pişirme kabı, kazan” bu anlamların yanında “bir tür küçük büyük çaplı top (tüfek); yemek pişirmek için bir kazan; büyük bir kadeh; Salur Türkmenlerinin bir kabilesinin kamp kurduklarında slogan olarak kullandıkları söz; Cengiz Han soyundan bir hükümdarın adı; Rusya’ya ait bir krallığın (memleket) adı” gibi anlamlara da sahip olduğunu ifade eder (EDPT, 1972, s. 682). Eren, *kazgan* sözcüğünün *kaz-* kökünden gelip “çok miktarda yemek pişirmeye veya bir şey kaynatmaya yarar büyük, derin ve kulplu kap; buhar makinelerinde, kalorifer tesisatında suyun kaynatıldığı kapalı kap” anlamında kullanıldığını açıklar. Kâşgarlı Mahmud’a göre, *kazgan* “sel sularının yardığı yer”, *kazgan yerde* “içinde yarıklar, bataklıklar, çatlaklıklar bulunan yer” anlamına geldiğini daha sonra “kazan” anlamını kazandığını belirtir. Çuvaşçada ‘kazan’ olarak kullanılan *xuran* sözcüğünün tanıklığına göre, bu anlamın eski çağlara kadar gittiğini gösterdiğini ifade eder. Türkçeden Farsçaya, Balkan

ve Slav dillerine, Macarcaya alıntı bir kelime olarak geçtiğini dile getirir (TDES, 1999, s. 223).

kümüş çanak “Gümüş çanak” (NF 309-8).

küweç “Güveç, çömlek” (NF 29-13; ME 60-8; SK 410a/6).

Eski Uygur Türkçesinde *küzeç* “testi, kazan, çömlek, kazan” şeklindedir (Caferoğlu, 1968, s. 125). Gülensoy, *göveç* ~ *güveç* kelimesinin “güveç; içinde yemek pişirilen toprak kap” anlamında kullanıldığını belirtir. Kelimenin etimolojisini ise [*< kömeç < kömme+ç < * köm-me aş*] şeklinde verir (2011, s. 388). Clauson, *küweç* sözcüğünün “yassı, sığ bir toprak pişirme kabı tencere” anlamında olup Kaşgarlı Mahmud’daki “ağız demiri / dizginin demiri” anlamıyla arasındaki bağlantının belirsiz olduğunu ifade eder (EDPT, 1972, s. 687-688).

manğal “Mangal” (HŞ 1044).

ocak/öçek “Ateş yakılan yer, ocak” (NF 325-15).

Eski Uygur Türkçesinde *oçaq* ~ *oçuk* ~ *oçık* “ocak, ateş ocağı” (Caferoğlu, 1968, s. 138); DLT’de *oçak* ~ *oçuk* “ocak” (2018, s. 770) şeklinde kullanılmaktadır. Gülensoy, kelimeyi *<icak < *içak* [iç +ak] şeklinde gösterir (2011, s. 610).

şebbâş (<Ar.) “Maşa” (KE 105r16).

tabak (<Ar.) “Tabak” (KE 85r19; NF 121-5; SK 98b/5; HŞ 2044).

tandür (<Ar.) “Tandır” (NF 29-10; HŞ 1509).

tassa (<Ar.) “Tas” (MM 247-3).

tāba (<Far.) “Tava” (NF 438-9).

tennür (<Far.) “Fırın, ocak” (KE 24r19; SK 329b/5; HŞ 4179).

hāvan (<Far.) “Havan” (KE 193v6).

kersān (<Far.) “İçinde yiyeceklerin saklandığı kap, çanak, kazan” (NF 22-9; SK 410a/5).

kersen kelimesi, “ağaçtan yapılmış büyük çanak” anlamıyla kullanılmakla birlikte, tarihî Türk lehçelerinde farklı bağlamlarda kullanılmış, Farsçadan dilimize geçmiş bir sözcüktür. Harezmi Türkçesi döneminde *kersān* “yiyeceklerin saklandığı kap”, Kıpçak Türkçesinde ise *kersen* “ağaçtan yapılmış hamur teknesi” anlamlarıyla yer almaktadır. Günümüz Türkiye Türkçesi ağızlarında *kersen*, *kerşer*, *kersan* biçimleri “içinde hamur yoğrulan, çamaşır yıkanan ağaç tekne; içinde hamur yoğrulan, çamaşır yıkanan ağaç tekne; toprak mangal; topraktan yapılmış leğen; hamur yoğurmaya mahsus, büyük yuvarlak çam ağacından yapılmış tekne” gibi anlamlarda yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Yavuz & Küçükballı, 2017, s. 312).

sīnī (<Far.) “Sini, büyük tepsi” (HŞ 1174).

kifah (?) “Tencere, kazan, çömlek” (SK 410a/6).

1.2. Sıvı Saklama ve Sıvı İçme İçin Kullanılan Eşya Adları

aḍaḡ/ayak/ayaḡ “Kadeh, çanak, kâse” (KE 8v18; NF 264-10; SK 562b/2; HŞ 559).

ayaḡlıḡ “Kadehlik” (KE 162v4).

bardak “Testi, bardak” (ME 88-6).

DLT'de *bart* "Oğuza lehçesinde, pişmiş topraktan su kabı" anlamındadır (2018, s. 575). Clauson, *bart* kelimesini "içine su konularak içilen bir testi, kupa" şeklinde açıklar (EDPT, 1972, s. 358). Eren, *bardak* kelimesinin etimolojisini şu şekilde açıklar: *bart* 'su içmek için kullanılan bardak' + {-a}k küçültme eki (TDES, 1999, s. 40).

çıkır "Su dolabı" (KE 128r14; HŞ 71).

küb/küp "Geniş karınlı, dibi dar toprak kap, küp" (KE 171r19; NF 149-1; HŞ 3608).

Eski Uygur Türkçesinde *küp* "küp, kap" (Caferoğlu, 1968, s. 123); DLT'de *küp* "küp" (2018, s. 756) şeklindedir. Clauson, *küp* sözcüğünün anlamını "toprak çömlek, testi" şeklinde verir. Güneybatı Azericesinde *küpe* ve Osmanlıcada *küp* olarak yaşadığı ifade eder (EDPT, 1972, s. 687).

sağrak "Bardak, kadeh, kap" (KE 94r11; NF 310-13; ME 24-7; SK 427a/9; HŞ 270).

Eski Türkçe döneminde görülmeyen bu kelime DLT'de "içmek için kullanılan çamçak ve kadeh" (2018, s. 799) anlamındadır. Clauson, *sagrak* kelimesinin tarih boyunca Türk lehçelerinde "kupa, kadeh" anlamında kullanıldığını ifade eder. Clauson, kelimenin Farsça kökenli bir sözcük olabileceğini belirtir. Farklı dönemlerde farklı fonetik biçimlerde (*sakrak*, *sığrak*, *savrak*, *soğrak*) görüldüğünü söyler (EDPT, 1972, s. 815).

señek "Çam ağacından yapılmış su testisi tahta testi, su kabı" (NF 159-14).

DLT'de *señek* "su içilen testi ve küp" (2018, s. 814) şeklindedir. Clauson, *señek* sözcüğünün "ahşap veya topraktan yapılmış su kabı" anlamında Anadolu'da yaygın olarak kullanılan bir kelime olduğunu ifade eder. *señek* kelimesinin Oğuzcada, "(içmek için kullanılan) toprak kupa veya testi"; Kıpçakçada "testi"; Osmanlıcada "su kabı"; Azerbaycan Türkçesinde ise "uzun dar boyunlu ve saplı büyük bir testi" anlamında kaydedildiğini belirtir (EDPT, 1972, s. 838). Gülensoy, kelimenin anlamını "çam ağacından yapılmış su testisi" şeklinde açıklar, etimolojisini ise <*seng*+*ek* şeklinde gösterir (2011, s. 752).

serniç "Sarnıç, küçük çömlek" (KE 174r14).

DLT'de *sarnıç* "deriden veya ağaçtan yapılmış geniş kap" (2018, s. 807) şeklindedir. Clauson, *sarnıç* sözcüğünün "su kabı, su deposu" anlamına geldiğini belirtir. Kelimenin çok eski dönemlerden itibaren Farsça ve Türkçede kullanılmakta olup, büyük olasılıkla her iki dilde de ödünç alınmış bir kelime olarak kullanıldığını ifade eder (EDPT, 1972, s. 854).

sırça "Sırça, cam, kâse, (cam) bardak" (KE 150r16; NF 159-13; ME 157-5; SK 340a/2; HŞ 3473).

yasman "Testi, şişe" (HŞ 3015).

DLT'de *yasman* "(su boşaltılırken) kır kır eden testi" (2018, s. 957) şeklindedir. Clauson, *yasman* sözcüğünün yası kökünden türetilmiş olup kelime anlamının "yassı nesne; yassı, taşınabilir şişe" şeklinde olduğunu belirtir (EDPT, 1972, s. 975).

fūta (<Ar.) "Fıçı" (NF 429-17).

ibrik (<Ar.) "İbrik, kulplu ve emzikli su kabı" (NF 62-8).

kadeh (<Ar.) "Kadeh, bardak, kâse" (KE 148r15; NF 26-9).

karābe (<Ar.) "Büyük şişe" (NF 185-1; HŞ 677).

maṭhara/maṭara (<Ar.) "Matara, yolculukta kullanılan deriden yapılmış su kabı" (NF 159-14).

rıtl (<Ar.) “Büyük kadeh” (KE 76v20).

şürāhi (<Ar.) “Sürahi, cam veya billur kap” (HŞ 1454).

taş (<Ar.) “Su kabı” (MM 247-3).

cām (<Far.) “Kadeh” (HŞ 506).

kūze (<Far.) “Su testisi” (KE 140r10; NF 159-14; ME 88-5; SK 511b/2).

meşk (<Far.) “Tulumdan yapılmış su kabı” (NF 3-10).

piyāle (<Far.) “Kadeh” (KE 124v12).

şīše (<Far.) “Şişe” (HŞ 1584).

1.3. Muhafaza ve Depolamayla İlgili Mutfak Eşya Adları

tagarçuk “İçine buğday ve başka şeyler koyulan büyük kap” anlamına gelmektedir (NF 107-8).

Eski Uygur Türkçesinde *tagar* “torba, dağarcık, dağar” (Caferoğlu, 1968, s. 219); DLT’de *tagar* ~ *tagār* “hububat çuvalı” (2018, s. 847) olarak kullanılmaktadır. Clauson kelimenin anlamını “büyük bir kap”, ama genellikle “çuval” anlamında kullanıldığını belirtir. Muhtemelen ödünç alınmış bir kelime olduğunu dile getirir. 14. yüzyılda *tagarçuk* sözcüğünün “bir deri torba” şeklinde geçtiğini ifade eder. Çağatay Türkçesinde *tagar* sözcüğünün “kil bir testi veya büyük bir çanak”; “belirli bir ölçü ya da miktar”; “askerlerin erzağı”; “uzun dar bir çuval” gibi anlamlarda kullanımları olduğunu ifade eder (EDPT, 1972, s. 471). Gülensoy, kelimenin etimolojisini <*tag ‘dolgun, bodur’ +ar şeklinde gösterir (2011, s. 851).

tobra “Torba” (NF 405-2).

Gülensoy, *torba* sözcüğünü “genellikle iplik, kıl gibi malzeme ile örülen ağ” şeklinde tanımlar. Kelimenin etimolojisini ise < *tir ‘ağ’ +ba(ğ) ‘bağ, düğüm’ şeklinde verir. Türkçede göçüşme ile *tobra* biçiminde kullanıldığını ifade eder (2011, s. 918).

tulum “Tulum, yiyecek ve içeceğin korunması için konulan kap” (KE 240v1; ME 62-8).

yançuk/yeñçük “Torba, kese, av için kullanılan bele bağlı küçük torba” (KE 35v14).

Eski Uygur Türkçesinde *yançuk* “kese, torba, cep” (Caferoğlu, 1968, s. 283); DLT’de *yançuk* “kese, küçük torba” (2018, s. 948) anlamındadır. Clauson, bu sözcüğü “kemerden sarkan bir çanta veya küçük çanta”, dolayısıyla “cep” şeklinde tanımlar. Karahanlı Türkçesinde *yançuk* “bir cüzdan, küçük bir çanta”; Çağataycada *yançuk* “bir cüzdan, cep”; Osmanlıcada *yançuk/yançık* sözcüklerinin “bir cüzdan, cep; atın yan zırhı veya yan zırh parçası; atın yan tarafı, kalça” anlamlarında kullanıldığını ifade eder (EDPT, 1972, s. 945).

selle (<Ar.) “Sele, sepet” (KE 36v19).

zenbīl (<Ar.) “Hasırdan veya hurma liflerinden örülmüş kulplu torba; hamal semeri” (KE 144r6; NF 267-1; HŞ 2871).

çuvāl (<Far.) “Çuval” (KE 23r18).

sepet (<Far.) “Sepet” (KE 137v19).

2. Yiyecekler ile İlgili Söz Varlığı

Yiyecek adları, dönemin günlük yaşamını ve dilsel zenginliğini yansıtan temel unsurlar arasında yer almaktadır. Beslenme kültürü, ilk çağdan günümüze kadar sosyal,

kültürel, dini, yaşanan yerin şartları gibi pek çok faktörlerden etkilenmiştir. İslamiyet ve yerleşik hayata geçilmesi ile de yeme içme alışkanlıklarında değişmelerin olduğu görülmüştür.

2.1. Sebzeler İçin Kullanılan Sözcükler

Harezmi dönemi Türkçesinde sebzelerle ilişkin sözcükler ve bu sözcüklerin sosyal hayata yansması o dönemin toplumunda tarım, beslenme ve günlük yaşamın önemli bir parçasını oluşturmuştur. Bu dönemde sebzelerle ilgili kullanılan sözcükler, tarım ürünlerinin çeşitliliği ve kullanım alanları hakkında bilgi vermektedir.

sarımsak/sarmusak “Sarımsak” (NF 25-11; KE 119r5).

DLT’de *sarmursak* (2018, s. 802); *sarmusak* (2018, s. 807) şeklindedir. Clauson, *sarumsak* sözcüğünü “sarımsak” anlamında açıklar. Orijinal telaffuzunun belirsiz olup muhtemelen *sarumsak* şeklinde olduğunu ifade eder. Morfolojik olarak *sarum’dan türetilmiş bir isim olduğunu *sarma-* “bir şeyi sarmak isteyen şey” ile yakın bir anlamsal bağlantının olmadığını belirtir. Genellikle *sarımsak* formunun kullanılmakta olduğunu ancak *samsak*, *sarmusak*, *sarumsak*, *saramsak*, *sırımsak* gibi türevlerinin de kullanıldığını dile getirir (EDPT, 1972, s. 853). Gülensoy, <*sar-um+sa-k* [göçüşme ile: *sarımsak/samursak*] şeklinde verir (2011, s. 737). Eren, kelimenin Orta Türkçede *sarmusak* ve *samursak* olarak geçtiğini ifade eder. Ayrıca Orta Türkçede sarımsağa *basar* adının da verildiğini belirtir. Zajaczkowski’nin *sar-* kökünden geldiği düşüncesinin yanlış olduğunu söyler. Kelimenin Türkçeden Moğolca ve Tacikçeye de geçtiğini dile getirir (TDES, 1999, s. 357).

soğan “Soğan” (KE 119r5; SK 9a/5).

Eski Uygur Türkçesinde *sogan* “soğan” (Caferoğlu, 1968, s. 207); DLT’de *siğan* ~ *siğun* “soğan” anlamındadır (2018, s. 826) anlamındadır. Clauson, Uygurca *osgun* ‘soğan’ kelimesinin *sogun* kelimesinin metatezi olduğunu ifade eder. Türk dillerinde *oksum*, *uksım*, *uksum*, *uskum* gibi çok çeşitli biçimlerde yaşamaya devam ettiğini belirtir (EDPT, 1972, s. 245). Gülensoy, kelimenin kökenini <*siğa(u)n* şeklinde gösterir (2011, s. 790). Eren, “yemeklere tat vermek için yumrusu ve yeşil yaprakları kullanılan bir bitki” şeklinde açıkladığı sözcüğün Türkçeden Moğolcaya “*soḡina*” şeklinde geçtiğini söyler. Brockelmann’ın *soğan* ve *soḡun* biçimlerini *-gan* ve *-gun* ekleriyle yapılmış türevler arasında saydığını ifade eder (TDES, 1999, s. 372).

ḥazravāt (<Ar.) “Yeşillikler, sebzeler” (MM 200-2).

zerḡun (<Ar.) “Sebze” (KE 119r4).

bād-reng (<Far.) “Bir tür hıyar, ağaç kavunu” (SK 9a/5).

ḥiyār (<Far.) “Salatalık, hıyar” (SK 9a/5).

2.2. Meyveler İçin Kullanılan Sözcükler

Harezmi bölgesinin coğrafi konumları ve iklim özellikleri sayesinde çeşitli meyveler yetiştirilmiştir. Bölgede üzüm, nar, elma, ayva, armut, erik, incir, kavun, karpuz, muz, dut, iğde, yemiş, kiraz gibi çok çeşitli meyvelerin varlığı görülmüştür. Bu çeşitliliğe paralel olarak, dönemin yazılı metinlerinde “meyve, yemiş” anlamında Türkçe *yēgen*, *yemiş/yimiş* sözcüklerinin yanı sıra Farsçadan alınmış *mīve*, *mēve*, *meṣve* gibi çeşitli sözcüklere de rastlanılmaktadır.

alma “Elma” (KE 201v13; NF 171-4; HŞ 1055).

DLT’de *alma* “elma” (2018, s. 549) şeklindedir. Clauson, *alma/amıla* sözcüklerini “elma” anlamında açıklar. Elmanın ilk Türklerin yaşadığı coğrafyaya özgü olmaması sebebiyle bu kelimenin ödünç bir kelime olduğunu düşündüğünü muhtemelen Hint-Avrupa kökenli olduğunu söyler (EDPT; 1972, s. 146). Eren, “pembe veya ak çiçekli bir ağaç; bu ağacın, türlü renkte, kokusu hoş, tadı ekşi veya tatlı yemişi” şeklinde tanımladığı sözcüğün kökeninin bilinmediğini söyler. Yerel ağızlarda *alma* şeklinde, Kâşgarlı Mahmud’a göre ise Türklerin *almıla* biçimini ve Oğuzların ise *almıla* yerine *alma* biçimini kullandığını dile getirir. Brockelmann’a göre, *almıla* biçiminin haploloji yoluyla *alma*’ya çevrildiğini açıklar. Moğolca *alima ve* Macarca *alma* biçimlerinin Türkçeden alındığını belirtir (TDES, 1999, s. 133).

ayva “Ayva” (KE 71r7).

DLT’de *awya* “ayva” şeklindedir (2018, s. 565). Clauson bu kelimeyi “ayva” olarak açıklar. Kelimenin ödünç bir kelime olduğunu Rusçaya da ödünç bir kelime olarak girdiğini ifade eder (EDPT, 1972, s. 268). Eren, *ayva* kelimesinin yanında yerel ağızlarda *hayva* biçiminin de geçtiğini, bu biçimin başındaki h- sesinin ikincil bir ses olduğunu belirtir. Orta Türkçede *awya* biçiminin ise göçüşme sonunda ortaya çıktığını ifade eder (*awya* > *ayva*). Eren, kelimenin Farsçadan alındığını (Far. *âbia, bia* ‘ayva’), Türkçede kullanılan yemiş adlarının büyük bir bölümünün Farsçadan alıntı olduğunu söyler (TDES, 1999, s. 29).

erek/erük “Erik” (SK 410b/5).

Eski Uygur Türkçesinde *erük* “erik” (Caferolu, 1968, s. 76); DLT’de *erük* “şeftali, kayısı, siyah erik türünün genel adı” (2018, s. 644) şeklinde yer almaktadır. Gülensoy kelimeyi <er-(ü)k şeklinde verir (2011, s. 337). Clauson, *erük* kelimesinin “çekirdekli meyve” için kullanılan genel bir terim olduğunu ifade eder (EDPT, 1972, s. 222). Eren, kelimenin anlamını “ak çiçekli bir ağaç; bu ağacın, kabuğu ince, türlü renkte, mayhoş veya tatlı, eti sulu, tek ve sert çekirdekli yemişi” şeklinde açıklar. Sözcüğün Türkçeden Moğolcaya *erük* olarak geçtiğini ve Rusça *orjuk, urjuk* biçimlerinin Türk diyalektlerinden kalma alıntılar olduğunu ifade eder (TDES, 1999, s. 137).

harpuz “Karpuz” (KE 12v18).

Eren, kelimesinin “sürüngen gövdeli bir bitki; bu bitkinin iri ve sulu, tatlı meyvesi” şeklinde açıklar. Farsça *xarbus* sözcüğünün başındaki x- sesinin Türkçede k-ye evrildiğini söyler. Bu sözcüğün Rusçada *arbus*, Moğolcada *tarbus*, Tibetçede ise *tarbaz* olarak geçtiğini belirtir (TDES, 1999, s. 214).

hindü gozi “Hindistan cevizi” (HŞ 4139).

incir “İncir” (KE 12v12).

Eren, kelimeyi “yaprakları geniş dilimli bir ağaç; bu ağacın etli, tatlı yemişi” şeklinde açıklar. Ülkemizin birçok yerinde *incir* yerine *yemiş* adı kullanıldığını ve incire “ballı darı” adının da verildiğini, Farsçada *ancîra* olarak da geçtiğini belirtir (TDES, 1999, s. 191).

kağun/kavun “Kavun” (KE 12v18; ME 71-1).

Eski Uygur Türkçesinde *kağun* “kavun” (Caferoğlu, 1968, s. 161); DLT’de *kāgun* “kavun” (2018, s. 677) şeklindedir. Clauson, kelimenin ses değişiklikleri ile genellikle *kavun/kawun* olarak görüldüğünü ifade eder. Biçimsel olarak *kāg-* kökünden türetilmiş (<*kāg + -ün) bir isim olabileceğini söylese de iki uzun ünlülü geçtiğini göz önüne alarak yabancı dillerden kalma bir alıntı olabileceğini de belirtmiştir (EDPT, 1972, s. 611). Eren, “sürüngen gövdeli, iri meyveli bir bitki” şeklinde açıkladığını *kavun* sözcüğünün kökeninin açık olarak bilinmediğini belirtir. Ramstedt ve Räsänen gibi araştırmacıların Çinceden alınmış olabileceğini fikrini paylaşır. Moğolcada *gaun* sözcüğünün Türkçeden kalma bir alıntı

olarak saklandığını, Türk diyalektlerinden Rusçaya da *kavun*, *kaùn* olarak geçtiğini ifade eder (TDES, 1999, s. 220).

tut “Dut” (KE 120r20).

Eren, kelimeyi “yapraklarıyla ipek böceği beslenen ağaç; bu ağacın ak, kara, pembe renkte ekşi veya tatlı, sulu meyvesi” şeklinde açıklar. Birçok çağdaş diyalekte *tıt* olarak kullanıldığını belirtir (TDES, 1999, s. 124).

üzüm/yüzüm “Üzüm” (KE 20r12; NF 298-11; ME 44-3; SK 136a/5).

Eski Uygur Türkçesinde *üzüm* ~ *üsüm* “üzüm” (Caferoğlu, 1968, s. 276); DLT’de *üzüm* “üzüm” (2018, s. 937) şeklindedir. Clauson, kelimenin *üz-* “tek bir koparma” fiilinden türetilmiş olup ‘bir salkım üzüm, tek bir üzüm’ anlamında kullanıldığını belirtir (EDPT, 1972, s. 288). Gülensoy, kelimenin kökenini <*üz- ‘kesmek, parçalamak’ +-(ü)m şeklinde açıklar. Türk lehçelerinde *yüzüm*, *yözüm*, *yözüm*, *cüzüm*, *jüzüm*, *hizim*, *susum*, *üzüm* gibi şekillerinin olduğunu söyler (2011, s. 1008). Eren, *üzüm* kelimesinin “asmanın, taze veya kuru olarak yenilen ve salkım durumunda bulunan yemişi” anlamında olup *yüzüm* biçiminden geldiğini ifade eder: yüzüm (y~ > j-değişmesi sonunda) > jüzüm (TDES, 1999, s. 431).

yigde “İğde” (KE 12r17).

Eski Uygur Türkçesinde *yigde* “Zizyphus vulgaris bitkisi” (Caferoğlu, 1968, s. 295); DLT’de *yigde* ~ *yigte* “iğde” (2018, s. 974) şeklindedir. Clauson, *yigde* sözcüğünün aslen “hünnap ağacı (Zizyphus angustifolia)” anlamına geldiğini, ancak bazı modern Türk dillerinde “iğde ağacı (Elaeagnus angustifolia)” anlamında kullanıldığını belirtir. Kırgızcada *jigde* / *jiyde*; Kazakçada *jide*; Karakalpakçada *jiyde*; Azericede *iyde*; Osmanlıca ve Türkmencede ise *igde* şeklinde kullanımların olduğunu ifade eder (EDPT, 1972, s. 911).

bâdir (<Ar.) “Olgun (meyve)” (SK 9a/5).

mevz (<Ar.) “Muz” (SK 511b/8).

sidr (<Ar.) “Arabistan kirazı” (SK 410b/6).

tîn (<Ar.) “İncir” (SK 576b/2).

zaytûn/zeytûn (<Ar.) “Zeytin” (KE 27r7; SK 565a/7).

armûd (<Far.) “Armut” (KE 12v17).

enâr (<Far.) “Nar” (SK 136a/5).

ğure (<Far.) “Koruk, olmamış üzüm” (HŞ 388).

nâr (<Far.) “Nar” anlamına gelmektedir (KE 70r6; SK 510a/9).

nârinç (<Far.) “Turunç, turuncgiller” (HŞ 3406).

şeftâlû (<Far.) “Şeftali” (HŞ 1436).

tabarzed (<Far.) “Üzüm, meyve” (HŞ 4183).

2.3. Kuruyemişler İçin Kullanılan Sözcükler

Badem, ceviz, çekirdek, fıstık gibi kelimelerin dönemin söz varlığı içinde bulunması sadece dilin zenginliğine değil, aynı zamanda dönemin tarım ekonomisine, ticaret ilişkilerine ve toplumsal değerlerine dair ipuçları sunmaktadır.

çekirdek “Çekirdek” (SK 135b/3).

DLT'de *şekirtük* "fıstık" (2018, s. 845) şeklindedir. Clauson, bu kelimenin aslında *ç-* ile başladığını, *çatla-* (*çatıla-*) fiilinden türediğini ifade eder. En yakın paralelinin ise Osmanlı Türkçesindeki *çekirdek* "tohum; meyve çekirdeği" kelimesi olduğunu ifade eder. Çağatay Türkçesinde *çatlaguç* "menengiç ağacının meyvesi"; Kıpçak Türkçesinde *çetleyik* "fındık, fıstık ve tüm çatlayan yemişler"; Osmanlı Türkçesinde *çitlamuk*, *çatlaguç*, *çitlenbik* "menengiç" için kullanılan bir kelime olduğunu ve kelimenin, bu yemişlerin kırıldığında çıkardığı sesi yansıttığını belirtir (EDPT, 1972, s. 867- 868). Gülensoy, *çekirdek* sözcüğünün etimolojisini ise <şigir 'ekmek içerisinde taş kırıntıları olduğu zaman dışın ezemeyerek çıkardığı ses' +de-k şeklinde açıklar (2011, s. 228).

ğoz/koz "Ceviz" (HŞ 3615; ME 57-6).

Eski Uygur Türkçesinde *koz* "ceviz; alev, kor, köz, ateş" (Caferoğlu, 1968, s. 184) anlamındadır. Gülensoy, *koz* "ceviz" kelimesinin kökenini [*~ Far.gawz, goz*] <T. *koz* [? > *Far. ġawz* > *Ar. cauz*] şeklinde açıklar (2011, s. 550). Eren, Farsça *gawz* kelimesinin Arapça yoluyla Türkçeye ceviz olarak geçtiğini ifade eder (TDES, 1999, s. 255).

bādām/bādem (<Far.) "Badem" (KE 12v18; NF 434-10; HŞ 867).

Eren, kelimeyi "yurdumuzda yetişen bir ağaç" şeklinde açıklar. Anadolu ağızlarında gördüğümüz *payam* biçiminin -d- > -y- gelişmesi sonucunda *payam* olarak kullanıldığını belirtir. Bu biçimin Türkçede daha eski bir alıntı olup *badem*'in ise daha yeni bir alıntı olduğunu ifade eder (TDES, 1999, s. 32).

piste (<Far.) "Fıstık" (KE 50v9; HŞ 1055).

2.4. Ot, Ekin-Tahıllar ile İlgili Sözcükler

Tarıma dayalı bir ekonomiye sahip olan Harezm, coğrafi konumu ve doğal kaynakları nedeniyle buğday, arpa, darı gibi tahılların yanı sıra tohum, ekin, başak, burçak, çayır, bitki ve otlarla da öne çıkmıştır. Harezm halkının çoğu geçimini tarım yaparak sağladığı için ekin ve tahıllar, dönemin ekonomisinin temelini oluşturmuştur. Ayrıca otlar ve yem bitkileri, hayvancılıkla uğraşan Harezm halkı için hayati bir önem taşımıştır. Tarım ve hayvancılığın önemli olduğu bu dönemde de bölge halkı topraklarını verimli bir şekilde kullanarak birçok farklı bitkiyi yetiştirmiştir.

arpa/arfa "Arpa" (KE 237v1; NF 28-11; HŞ 1207).

Eski Uygur Türkçesinde *arpa* "arpa" (Caferoğlu, 1968, s. 20); DLT'de *arpa* "arpa" (2018, s. 557) şeklindedir. Clauson, Hint-Avrupa dillerinden kalma (Toharca) bir alıntı olabileceğini söyler (EDPT, 1972, s. 198). Gülensoy, kelimeyi <*arp(/b)+a(y) şeklinde verir (2011, s. 79). Eren, sözcüğü "taneleri ekmek ve bira yapımında kullanılan, hayvanlara yem olarak verilen, ülkemizde çok yetiştirilen bir bitki" şeklinde tanımlar. Türkçe *arpa* sözcüğünün eski ve yeni diyalektlerde *arpacık*, *arpağan* gibi birtakım türevlerinin varlığından bahseder. Türkçeden Macarcaya *arpa*, Moğolcaya ise *arbai* olarak geçtiğini ifade eder (TDES, 1999, s. 19).

aşlık "Zahire, buğday" (KE 23r7; NF 337-15; ME 99-1; MM 256-1; HŞ 1980).

Eski Uygur Türkçesinde *aşlık* "mutfak" (Caferoğlu, 1968, s. 23); DLT'de *aşlık* ~ *āşlık* "mutfak; Oğuzlarda buğday" (2018, s. 561) şeklindedir. Gülensoy, kelimenin anlamını "aş evi, mutfak; zahire" şeklinde verir. Sözcüğün etimolojisini ise < *āş*+*lık* şeklinde gösterir (2011, s. 86). Clauson, *aşlık* sözcüğün *aş* kökünden türetilmiş isim olduğunu söyler. Türk lehçelerinin büyük bölümünde genellikle "yiyecek, erzak, azık" anlamında kullanıldığını daha seyrek olarak da "tahıl, hububat" anlamında görüldüğünü belirtir. Oğuz

Türkçesinde *aşlık* ‘buğday’; Kıpçak sahasında *aşlık* ‘tahıl, buğday’; Çağataycada *aşlıg* ‘tahıl, hububat’ şeklinde görüldüğünü ifade eder (EDPT, 1972, s. 261-262).

başak “Başak” (MM 344-3).

Eren, “arpa, buğday gibi ekinlerin, taneleri taşıyan başı” şeklinde açıkladığı sözcüğün Anadolu ağızlarında “tarlalarda kalmış veya dökülmüş başak” olarak da kullanıldığını söyler. Orta Türkçede *başak* sözcüğünün “okun veya kargının ucuna geçirilen demir, temren” olarak geçtiğini ancak sonraki dönemlerde “ekin başı, başak” anlamını da aldığını ifade eder. Türkçe *baş* (~ *Çuv pus*) kökünün bir türevi olduğunu belirtir: *baş* +-(a)*k* küçültme eki. Türk diyalektlerinde *temren* “okun ucundaki sivri demir” (> *demreri*) adının yayılması ile *başak* adının diyalektlerin bir bölümünde yalnız “ekin başı” olarak kaldığını belirtir (TDES, 1999, s. 43).

biçilgen nerse “Ekin” (SK 495b/2).

buğday “Buğday” (KE 5v12; NF 211-1; ME 31-2; MM 173-1; SK 9a/5; HŞ 1207).

Eski Uygur Türkçesinde *buğday* “buğday” (Caferoğlu, 1968, s. 51); DLT’de *buğdāy* ~ *budğay* “buğday” (2018, s. 599) şeklindedir. Eren sözcüğü “taneleri ekmek yapımında kullanılan, ülkemizde çok yetiştirilen bir bitki” şeklinde açıklar ve kökeninin bilinmediğini ifade eder. Moğolca *buğudai* biçiminin Türkçeden alındığını, Macarca *buza* biçiminin ise eski bir Türk dilinden kalma bir alıntı olduğunu belirtir (TDES, 1999, s. 62).

buğday başı “Başak” (SK 41b/2).

burçak “Burçak” (KE 124r16; NF 417-16).

Eski Uygur Türkçesinde *burçak* “bezelye, burçak” (Caferoğlu, 1968, s. 53); DLT’de *burçak* “burçak, ter taneleri” anlamındadır (2018, s. 602). Gülensoy, kelimeyi “taneleri hayvan yemi olarak kullanılan yıllık bir yem bitkisi” şeklinde açıklar. Kökenini < * *bū* + *r* + *ça-k* şeklinde verir (2011, s. 185). Clauson, *burçak* sözcüğünün *bur-* fiilinden türemiş olabileceğini ancak bu fiilin “güzel kokmak” anlamı göz önüne alındığında, buradan “güzel kokulu bir şey” anlamı çıkabildiği için bu etimolojinin belirsiz olduğunu ifade eder. Kelimenin genel olarak baklagillerin bir türü, özellikle de “fasulye, bezelye” anlamında, bazen de mecaz anlamda “dolmuş tanesi”, “ter damlası” gibi küçük yuvarlak şeyleri tanımlamak için kullanıldığını belirtir. Çağataycada *burçak* “nohuta benzeyen yeşilimsi bir baklagil” mecaz anlamda ise “nohut büyüklüğünde küçük dolmuş tanesi”; Kıpçakçada *burçak* “dolmuş tanesi” aynı zamanda “bezelye”; Osmanlıca *burçak* “hayvan yemi; siyah fasulye; bezelye” anlamlarında kullanıldığını söyler (EDPT, 1972, s. 357).

çalık “Başı sert ot” (HŞ 1458).

Gülensoy, *çalık* sözcüğünü “kırlarda biten, yumru kökü yenilen kırmızı çiçek açan bir bitki” şeklinde tanımlar. Kökenini ise < *çal-* (ı) şeklinde verir (2011, s. 215).

çürün “Tok olmayan, dolgun olmayan sıkı hububat” (HŞ 1207).

çökürdek “Buğday, arpa gibi ufak şeylerin tanesi” (NF 159-12).

ekin “Mahsul, ekin” (KE 95r12; NF 298-3; ME 8-8; MM 199-1; SK 10b/4).

evün/ewün “Tane, tohum tanesi” (ME 160-8; SK 508b/3).

Eski Uygur Türkçesinde *evin* ~ *ivin* “tane, adet; yemiş, hububat tanesi, tohum” (Caferoğlu, 1968, s. 78); *evin* ~ *ewin* “tahıl tanesi” (2018, s. 650) anlamındadır. Clauson, *evin* sözcüğünün asıl anlamının “tohum, tane, çekirdek” olduğunu daha seyrek olarak da “meyve, yemiş, tanecik” anlamında kullanıldığını belirtir. Kelimenin mecaz anlamda ise “meyve, saç teli, döl, cenin, menî, bitki tohumu” gibi anlamları karşıladığını ifade eder

(EDPT, 1972, s. 12). Eren, “buğday tanesinin içi, özü” şeklinde tanımladığı sözcüğün ağızlarda *nevinsiz* “taneleri hiç tutmamış, boş (tahıl)” olarak geçtiğini söyler. Bu biçimin başındaki *n*’nin sonradan türediğini belirtir (TDES, 1999, s. 141).

ķamış “Kamış” (KE 132r13; HŞ 1828).

Eski Uygur Türkçesinde *ķamış* ~ *ķamuş* “saz, kamış” (Caferoğlu, 1968, s. 164); DLT’de *ķamış* “kamış, kamışlık” (2018, s. 681) anlamında yer alır. Clauson, *ķamış* “saz, kamış” anlamına geldiğini, birçok Türk lehçesinde ve tarihi metinlerde de yaygın olarak kullanıldığını söyler. Clauson, Çuvaşçada *xāmāl* biçimini *ķamış*’ın karşılığı olarak değerlendirir. Farsça ve başka yabancı dillere de ödünç kelime olarak geçtiğini belirtir (EDPT, 1972, s. 628-629). Eren, “sulak yerlerde yetişen, çok yıllık ve otsu bir bitki” şeklinde tanımladığı sözcüğün Moğalca bir alıntı olduğunu ifade eder (TDES, 1999, s. 204).

ķonaķ “Bir tür ufak darı” (KE 13v18).

Eski Uygur Türkçesinde *ķonaķ* “darı” (Caferoğlu, 1968, s. 181); DLT’de *ķonaķ* ~ *ķoyaq* “akdarı” (2018, s. 727) şeklinde görülmektedir. Clauson, kelimenin anlamını “bir çeşit tahıl; (aslen) darı” şeklinde açıklar (EDPT, 1972, s. 637).

ot “Bitki, ot” (KE 34v12; NF 342-17; ME 83-3; MM 271-4; SK 153a/9; HŞ 2949).

öl “Yaş, taze (bitki için)” (KE 174v18).

tarıķ/tarıķ “Darı, buğday, zahire, ekin, tane, tohum” (KE 216v4; NF 362-17).

Eski Uygur Türkçesinde *tarıķ* ~ *tarıķ* “ekin, ekilmiş saha; darı, hububat; menşe, soy” (Caferoğlu, 1968, s. 226); DLT’de *tarıķ* “Türklerin çoğunda buğday; bilhassa Oğuzlarda ise ak darı; tahıl; tohum; ekin” (2018, s. 856) şeklinde bulunmaktadır. Clauson, *tarı-* kökünden türetildiğini anlamının ise “ekili arazinin ürünü (genellikle bir tür tahıl)” olduğunu ifade eder. Güneybatı Azerice, Osmanlı Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde *darı* “darı”; Tuva dilinde ise *tara* “ürün, tahıl ürünü, tahıl, darı” anlamında kullanıldığını söyler (EDPT, 1972, s. 537-538). Gülensoy, bu sözcüğün kökenini <*tarı-* ‘ekin ekmek’ + -ğ şeklinde verir (2011, s. 267). Eren, kelimenin *tarı-* ‘(ekin) ekmek’ kökünden -ğ ekiyle yapıldığını belirtir. Çağdaş diyalektlerde *tarıķ*’ın sonundaki ğ’nin düştüğünü Oğuz diyalektlerinde ise *tarıķ* biçiminin başındaki *t* ünsüzünün ötümlü kazanarak *d*’ye evrildiğini dile getirir (TDES, 1999, s. 106).

teg “Teğ, asma” (ME 66-7).

tuturķan “Pirinç” (NF 292-12).

Eski Uygur Türkçesinde *tuturķan* “pirinç” (Caferoğlu, 1968, s. 255); DLT’de *tuturķan* “pirinç” (2018, s. 905) anlamında geçmektedir. Clauson, pirinç anlamında kullanılan bu kelimenin kökeninin belirsiz olduğunu *tutur-* kökünden türediği düşüncesinin yanlış olduğunu, kelimenin Moğolcaya ödünç bir kelime olarak girdiğini ifade eder (EDPT, 1972, s. 116).

yağur “Küncü, susam” (ME 75-7).

yandaķ “Deve diken” (SK 165b/2).

DLT’de *yandaķ tiken* “deve diken” (2018, s. 948) şeklindedir. Clauson, *yandaķ* kelimesinin temel anlamı ve kökeninin belirsiz olup büyük ihtimalle sonundaki -*dak* ekinin isimden sıfat yapma olduğunu söyler. Türkmencede *yandaķ* “geven, deve diken”; Çağatay Türkçesinde *yantak* “deve diken”; Osmanlı Türkçesinde *yanduk* “deve diken” olarak kullanıldığını ifade eder (EDPT, 1972, s. 947).

yaş “Taze ve yeşil bitki; yeşillik” (SK 9a/4).

yaş baş “Taze başak” (SK 555a/7).

‘ūd (<Ar.) “Yakıldığında güzel koku saçan ot” (NF 33-1).

ca‘ dī (<Ar.) “Güzel kokulu, çabuk kuruyan bir bitki” (KE 160r12).

ğalle (<Ar.) “Mahsûl, ekin, ürün” (MM 193-1).

habbe (<Ar.) “Buğday, arpa gibi iri taneli şeyler, tane, tahıl tanesi” (MM 247-3; SK 314a/6; ME 26-5).

hanzala (<Ar.) “Ebu Cehl karpuzu da denilen acı ve iç sürdürücü bir bitki” (KE 197r7).

kâfur (<Ar.) “Çok ıtırılı bir madde, kâfur” (SK 558a/6).

nebat (<Ar.) “Bitki” (KE 23v14; HŞ 828).

dâne (<Far.) “Tane, tohum” (KE 88r13; NF 162-12; HŞ 1138).

helîle (<Far.) “Tohumları hekimlikte kullanılan bir bitki” (HŞ 2046).

suḡāb (<Far.) “Sedef otu” (ME 233-3).

şāh-sipergam (<Far.) “Tatlı hoş reyhan” (SK 508b/3).

afyon (<Yun.) “Afyon” (HŞ 991).

2.5. Baklagiller İçin Kullanılan Sözcükler

Bu dönemde bakla, börülce, nohut, mercimek gibi kelimelerin kullanılması, bu baklagillerin ticaretinin ve üretiminin yapıldığını ve bu ürünlerin günlük yaşamda tüketildiğini ortaya koymaktadır.

yasmuk “Mercimek” (KE 13v18; NF 43-1; SK 9a/5).

Eski Uygur Türkçesinde *yasımuk* “darı” (Caferoğlu 1968, s. 289) anlamında kullanılmaktadır. Gülensoy, kelimenin etimolojisini < *yās-* ‘yaymak’ + *muk* ‘fiilden ad yapan ek’ şeklinde açıklar (2011, s. 1080). Clauson, *yasımuk* (*yasmuk*) kelimesini “mercimek” anlamında açıklar. Sözcüğün *yas-* kökünden türemiş olup *-muk* ekini içerdiğini ve kelimenin muhtemelen “yassı (tohum)” anlamında bir tür tohumu ifade etmek için türetildiğini düşünmektedir. Kırgızcada *jasmuk*; Özbekçede *yosmuk*; Kazakçada *yasmuk*; Nogaycada *yasmok*; Osmanlıcada *yasmuk* sözcüklerinin “mercimek” anlamında kullanırken Türkmen Türkçesinde *yasmuk* sözcüğünün “ekin zararlısı böcek” anlamında kullanıldığını ifade eder (EDPT, 1972, s. 975).

bākīlā (<Ar.) “Bakla” (KE 180r20).

kārīn (<Ar.) “Börülce” (KE 119r5).

noḡūd/nuḡūd (<Far.) “Nohut” (KE 13v18; NF 43-1).

2.6. Ana Yemekler İçin Kullanılan Sözcükler

bulamak “Bulamaç” (NF 107-14).

DLT’de *bulgama* “yağı ve şekeri olmayan bulamaç” şeklinde geçer (2018, s. 601). Gülensoy, *bulama* sözcüğünün anlamını “bulamaç” şeklinde verir. Etimolojisini ise < *bul(ğ)a-ma* şeklinde gösterir. Clauson, *bulgama* kelimesinin *bulga-* kökünden türemiş bir isim olup, “karıştırılmış bir şey (bulamaç, lapa)” anlamında kullanıldığını belirtir. Osmanlı

Türkçesinde *bulamaç*, Türkmen Türkçesinde ise *bulama/bulamak* kelimelerinin bu yemek türlerini ifade eden kelimeler olduğunu ifade eder (EDPT, 1972, s. 338).

kuymak “Helva, yumurta, un ve peynirle yapılan bir çeşit omlet, akıtma” anlamına gelmektedir (SK 565a/5).

DLT’de *kuyma* “bir tür yağlı ekmek” şeklindedir (2018, s. 752). Clauson, *kuyma(kudma)* kelimesinin, *kuy-(kud-)* fiilinden türetilmiş bir isim olduğunu söyler. *kuyma* sözcüğün “dökülmüş nesne, tunçtan yapılmış dökülerek üretilen ve çekiçle dövülmemiş her türlü alet, bir havan, şamdan (veya lamba) ya da çekiç” anlamlarının yanında “tatlı kek, tereyağında pişirilen yoğun bir çorba” gibi anlamları da karşıladığını ifade eder (EDPT, 1972, s. 677).

söğülme “Kebap” (ME 154-4).

söklünç/söklünç/söglünç/söklünçü “Kebap” (KE 54v1; ME 80-3).

Eski Uygur Türkçesinde *söklünçü* “kızartma, kebab” (Caferoğlu, 1968, s. 209); DLT’de *söglünçü* “kebab”, *söğül-* “(eti) ızgara yapmak”, *söğüş* “Oğuzcada oğlak ve kuzunun kebab yapmaya yarayan kısmı” (2018, s. 830) şeklindedir. Clauson, *söglünçü* sözcüğünün *sölün-* fiilinden türemiş bir isim olduğunu söyler. Anlamını ise “kavurma et (kebab)” şeklinde açıklar. Çeşitli Türk lehçelerinde *sölencü*, *sölünçü*, *söglünçü*, *söglünçü* gibi şekillerinin olduğunu ifade eder (EDPT, 1972, s. 821). Gülensoy, *söğür-* “kebab etmek” sözcüğün etimolojisini “<sök- ‘kızartmak’^+ -ür- şeklinde verir (2011, s. 804).

tuzluk “Katık, ekmek katığı” (NF 108-14).

türmek “Kadınbudu denilen yemek” (KE 85r17).

DLT’de *türmek* “dürüm” şeklindedir (2018, s. 911). Clauson, *türmek* sözcüğünün *tür-* fiilinden türetilmiş isim olup “içi doldurulmuş köfte, sarılmış şey” anlamlarında kullanıldığını belirtir (EDPT, 1972, s. 550).

hart/hartüt (<Ar.) “Âdem peygamberin çocuklarının yiyeceği” (KE 175r21).

hınțața (<Ar.) “Buğday yemeği” (KE 117r15).

kebâb (<Ar.) “Kebap” (NF 214-17; MM 38-1).

şerîd (<Ar.) “Tirit” (ME 84-6).

büryân (<Far.) “Kebap” (KE 212v15; ME 233-5; HŞ 1092).

kalıyâ (<Far.) “Patlıcan, kabak gibi yemeklerin yağda pişirilmiş” (HŞ 3466).

tirîd (<Far.) “Tirit, et suyuna doğranmış ekmek” (NF 25-4; ME 84-6).

şurba/şorba (<Far.) “Çorba” (NF 193-7; ME 89-8).

indist (?) “Tirit” (ME 84-6).

2.7. Baharatlar, Çeşitli Bitkiler ve Soslar İçin Kullanılan Sözcükler

Harezm bölgesi, önemli bir ticaret yolu üzerinde olması sebebiyle İpek Yolu üzerinden gelen baharatlar, dönemin ürünleri arasında yer almıştır. Harezm dönemi, farklı kültürlerin ve halkların bir arada yaşadığı ve etkileşimde bulunduğu bir dönemde, yemek kültüründe de zengin bir çeşitliliği barındırmaktadır. Hardal, safran, zencefil, fesleğen gibi çeşitli baharatlar bu etkileşimlerin bir sonucu olarak Harezm bölgesine gelmiş ve bölgenin gastronomik çeşitliliğini artırmıştır.

katık “Baharat” (ME 72-1).

hardala (<Ar.) “Hardal tanesi” (KE 206r7).

reyāhīn (<Ar.) “Reyhanlar, fesleğenler” (KE 212v15; HŞ 1437).

reyhān (<Ar.) “Reyhan, fesleğen” (HŞ 1481).

za‘ferān (<Ar.) “Safran” (KE 192r5; NF 162-11; ME 168-7; MM 202-3; HŞ 1551).

zencebīl (<Ar.) “Otsu bir bitki, zencefil” (SK 558b/9).

havic (<Far.) “Baharat” (ME 232-7).

hıyri (<Far.) “Safran, sarı renkli bir çiçek” (ME 233-2).

ispendān (<Far.) “Hardal, hardal tanesi” (SK 314a/6).

sirke (<Far.) “Sirke” (KE 172r2; ME 93-7; HŞ 3696).

Eski Uygur Türkçesinde *sirke* “sirke” (Caferoğlu, 1968, s. 210); DLT’de *sirke* “sirke” (2018, s. 825) şeklindedir. Clauson, *sirke* sözcüğünün “sirke” anlamında tüm ana Türk lehçelerinde ve ağızlarında kullanıldığını belirtir. Bu kelimenin Farsçadan alınmış ödünç bir sözcük olduğunu ifade eder (EDPT, 1972, s. 850). Eren, sözcüğünün anlamını “ekşimiş üzüm suyu” şeklinde tanımlar. Farsçada da *sirka* sözcüğünün ‘vinegar’ olarak geçtiğini ifade eder. Kelimenin Orta Asya kökenli bir dilden Farsçaya ve Farsçadan da Türkçeye geçtiğinden bahseder (TDES, 1999, s. 370).

hoş yıdıglı ot (<Far.+T.) “Safran” (ME 83-3).

2.8. Yağlar İçin Kullanılan Sözcükler

Harezmi döneminde yağ, tereyağı, zeytinyağı gibi kelimelerin kullanımı, dönemin beslenme alışkanlıklarını, günlük yaşamını ve ekonomik yapısını bize sunmaktadır. Bu sözcükler, dönem söz varlığının somut yaşantıyla olan bağlarını ortaya koymakta ve Harezmi Türkçesinin gıda terminolojisindeki çeşitliliğini yansıtmaktadır.

sağ yağ “Katıksız yağ, tereyağı” (NF 25-1).

Eski Uygur Türkçesinde *sağ yağ* “tereyağı” (Caferoğlu, 1968, s. 193); DLT’de *sag yāg* “tereyağı” (2018, s. 800) şeklinde yer almaktadır.

sarığ yağ “Tereyağı” (KE 165r4).

yağ “Yağ” (KE 93v1; NF 234-5; ME 70-3; SK 329a/3; HŞ 1550).

Eski Uygur Türkçesinde *yağ* “yağ” (Caferoğlu, 1968, s. 279); DLT’de *yāg* ~ *yag* “yağ” (2018, s. 940) şeklindedir. Gülensoy, Yakutçadaki *sia* ve Çuvaşçadaki *sāv* “yağ” sözcüklerinin *yağ*’ın çok eski bir Türkçe kelime olduğunu gösterdiğini ifade eder (2011, s. 1025). Eren, kelimenin anlamını “sütten çıkarılan madde; tere yağı; etin içinde bulunan madde; bitki ve çiçeklerden çıkarılan sıvı madde; vazelin, mazot gibi, fizik nitelikleriyle yağları andıran ve sanayide kullanılan mineral madde” şeklinde açıklar. Orta Türkçede bala *an yağ* adının da verildiğini ifade eder. Eren, Çağdaş diyalektlerin bir bölümünde *yağ* sözcüğünün yanında *may* adının da kullanıldığını bahseder. Eren, Doerfer’in kelimenin ‘(tulumda yağ) dövmek’ anlamına gelen *yay-* kökünden geldiği düşüncesini kabul etmez (TDES, 1999, s. 437).

zeyt (<Ar.) “Zeytin yağı” (NF 253-8; SK 509b/1).

2.9. Un ve Unlu Mamuller İçin Kullanılan Sözcükler

Ekmek, un, nişasta ve maya gibi temel gıda ürünlerine dair kelimelerin kullanılması, yalnızca günlük tüketim alışkanlıklarını değil, aynı zamanda üretim tekniklerini, yerleşik yaşam tarzını ve tarımsal faaliyetlerin gelişmişliğini yansıtmaktadır.

arpa etmek “Arpa ekmeği” (NF 395-15).

etmek/itmek/ötmek “Ekmek” (KE 14v16; NF 332-4; ME 168-2; SK 230a/8; HŞ 1204).

Eski Uygur Türkçesinde *ötmek* “ekmek” (Caferoğlu, 1968, s. 154); DLT’de *etmek* “ekmek” (2018, s. 649); *ötmek* “ekmek” (2018, s. 792); *epek* “çocuk dilinde ekmek”; *epmek* “ekmek” (2018, s. 640) şeklindedir.

kömeç “Közde pişirilen çörek” (KE 14r11).

DLT’de *köm-* “ekmeği pişirmek için küle gömmek”, *kömeç* “küle gömülerek yapılan yuvarlak ekmek” şeklinde görülmektedir (2018, s. 736-737). Clauson, *kömeç(gömeç)* kelimesinin, *köm-* kökünden türetilmiş olup genellikle yiyecek türlerini ifade etmek için kullanılan *-meç* ekini barındırdığını ifade eder. Kelimenin “küllerin içine gömülerek pişirilen yiyecek” anlamında olduğunu belirtir. Güneydoğu Türkçesinde *kömeç* şeklinde “külde pişirilen ekmek” veya benzer anlamlarda kullanılmaya devam ettiğini söyler. Osmanlıcada ise *gömeç* kelimesinin genellikle “arı peteği” anlamında kullanılmakla birlikte “külde pişirilen ekmek” anlamında da kullanıldığını dile getirir. Çağataycada ise bu kelimenin “külde pişirilen buğday ekmeği” anlamında yer aldığını belirtir (EDPT, 1972, s. 722).

un “Un” (KE 42v12; NF 107-8; HŞ 76).

DLT’de *ün* “un” (2018, s. 922) şeklindedir. Eren, sözcüğün anlamını “öğütülerek toz durumuna getirilmiş tahıl” şeklinde verir. Eren, Ramstedt’e göre Korece *pun* sözcüğünün Çince’den alındığını, Bang’ın *un* sözünü *uv-* köküyle birleştirmeye çalıştığını, Räsänen’in *un* sözcüğünü *uğ-* köküyle ilişkilendirdiğini, Pelliot’a göre ise Türkçe *un* sözcüğünün Çince’den alındığını belirtir (Çince *fan* > Korece *pun* > *hun > Türkçe *un*). Eren, Çince ve Korece verilerin Türkçe *un*’la ilişkili olmadığını, *un*’un Türkçe bir türev olup *oğ-*, *ov-*, *uğ-*, *uv-* kökünden geldiğini ifade eder. Türkmence *uvın* biçiminin ise bu açıklamayı doğruladığını belirtir (TDES, 1999, s. 423). Gülensoy, kelimenin kökenini <*ū-[< *uw*-] ‘ufalamak’ +*-n* şeklinde gösterir (2011, s. 968).

ḥamīr (<Ar.) “Hamur, maya” (KE 134v13; NF 220-7).

ḥubzū’l- ḥavārī (<Ar.) “Ak ekmek” (KE 171v5).

ḥamīr mayası (<Ar.+Far.) “Hamur mayası” (NF 220-7).

tandūr etmek (<Ar.+T.) “Tandırda pişirilen ekmek” (NF 29-14).

ahār (<Far.) “Nişasta” (KE 70r6).

māye/māya (<Far.) “Maya” (NF 220-4; ME 61-7).

nān (<Far.) “Ekmek” (KE 129v17).

2.10. Tatlı Yiyecekler İçin Kullanılan Sözcükler

Harezm döneminde bal, hurma, şeker ve helva gibi kelimelerin kullanımı, dönemin beslenme alışkanlıklarını göstermektedir. Ayrıca, bu sözcükler dönemin dilinde tatlılara ilişkin özel bir terminolojinin geliştiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

bal “Bal” (KE 77r17; NF 99-12; ME 10-7; SK 485b/2; HŞ 1042).

DLT’de *bal* “bal” (2018, s. 571) şeklindedir. Clauson, bu kelimenin çok erken bir dönemde Hint- Avrupa dilinden alınmış olup *b- > m-* değişiminin olduğunu ifade eder (EDPT, 1972, s. 330). Eren, kelimenin anlamını “bal arılarının bitki ve çiçeklerden topladıkları bal özünden yapıp, kovanlarındaki petek gözlerine doldurdukları tatlı, koyu, sıvı madde” şeklinde verir. Ancak Türklerin *bala arı yağı* adını da verdiğini ifade eder. Ramstedt’in, Korece *pal* ‘arı’ (Japonca *hachi* ‘arı’) biçimini verdiğini, *bal*’ın köken bakımından Çince’den geldiği düşüncesini açıklar. Yaygın görüşe göre, Türkçe *bal* sözcüğünün eski çağlarda Hint-Avrupa dillerinden alındığını belirtir. Tanık olarak en yakın Hint-Avrupa karşılığı olarak Latince *mel* biçiminin gösterilebileceğini söyler. Buna göre *m-*’nin Türkçede *b-’ye* çevrildiğini dile getirir (TDES, 1999, s. 34). Gülensoy ise *bal* sözcüğünün Türkçenin en eski sözcüğü olduğunu ve bu görüşün doğru olmadığını vurgular (2011, s. 107).

çakır bal “Sızma bal” (HŞ 4068).

mazalu “Tatlı” (ME 107-1).

şeker “Şeker” (HŞ 2612).

Eski Uygur Türkçesinde *şeker* “şeker” (Caferoğlu, 1968, s. 217) şeklindedir.

yandağ şeker “Yandağ şeker, kudret helvası” (KE 118v9; SK 165b/2).

DLT’de *yandağ çeker* “kudret helvası” (2018, s. 948) şeklindedir.

‘**asel** (<Ar.) “Bal” (KE 12v14; NF 57-9).

halvā/helvā (<Ar.) “Tatlı” (NF 302-3; HŞ 245).

kand (<Ar.) “Şeker” (HŞ 465).

manṣa (<Ar.) “Kudret helvası” (KE 118v9; HŞ 4711).

şehd (<Ar.) “Bal” (MM 386-3; HŞ 1195).

düşāb (<Far.) “Üzüm veya hurma pekmezi, pekmez” (KE 133v21).

ḥurmā (<Far.) “Hurma” (KE 36v19; NF 22-1; ME 41-5; SK 135b/3).

şeker (<Far.) “Şeker, tatlı, helva” (KE 75v6; NF 402-5; MM 386-3; SK 165b/2; HŞ 450).

şekkerin (<Far.) “Şekerden yapılmış şeker gibi tatlı” (HŞ 2995).

2.11. Et ve Hayvan Ürünleri İçin Kullanılan Sözcükler

Harezmi, tarih boyunca göçebe ve yerleşik kültürlerin kesişim noktası olmuş bir bölgedir. Bu nedenle, özellikle Orta Asya’nın bozkır kültüründen gelen hayvancılık bu dönemde de büyük bir öneme sahip olmuştur. Et ve hayvansal ürünlerin tüketimi, toplumun beslenme alışkanlıklarını, tarım ve hayvancılık ekonomisini anlamak açısından değerlidir.

et “Et” (KE 194v18; NF 22-1; ME 228-2; SK 328b/5).

yumurtğa/yumurtka “Yumurta” (KE 220r21; ME 84-5; SK 427b/2).

Eski Uygur Türkçesinde *yumurtka* “yumurta” (Caferoğlu, 1968, s. 305); DLT’de *yumurtğa* “tavuk ve diğer kuşların yumurtası” (2018, s. 988) şeklindedir. Clauson, kelimenin Türkçenin tarihî lehçelerinde *yumurtğa*, *yumurtta*, *yumurda*, *yumurtka*, gibi çeşitli şekillerde kullanılmakta olduğunu ifade eder (EDPT, 1972, s. 938). Gülensoy, kelimenin kökenini <yum-(u)r-t-[k/ğ]a şeklinde gösterir (2011, s. 1177).

beyze (<Ar.) “Yumurta” (KE 77v11).

selvā (<Ar.) “Bıldırcın eti, İsrailoğullarının Tih sahrasında bulunduğu müddetçe men ile Allah’ın ihsanı olan bıldırcına benzer kuş eti” (KE 118v9).

gūş (<Far.) “Et” (KE 149v12).

2.12. Süt ve Süt Ürünleri İçin Kullanılan Sözcükler

Bu dönemde süt ürünlerinin yaygın kullanımı, göçebe-bozkır yaşam kültürünün bir uzantısıdır. Hayvancılığa dayalı bir ekonomi ve yaşam biçimi, süt ürünlerinin temel besin kaynaklarından biri olmasını sağlamıştır. Bu bağlamda süt ve süttten elde edilen ürünlerin Harezmlilerin gündelik beslenmesinde önemli bir yer tuttuğunu söylemek mümkündür.

aryan “Ayran” (KE 49v1).

DLT’de *ayrān* “ayran” şeklindedir (2018, s. 567). Gülensoy, kelimeyi “süt veya yoğurt yayıkta çalkanarak yağı alındıktan sonra kalan sulu bölüm” şeklinde açıklar. Kelimenin kökenini ise [<*ayır-<+an] şeklinde gösterir (2011, s. 95). Clauson, ayran sözcüğünü “ayran (ayran, yayık altı, tereyağı çıkarıldıktan sonra kalan sütlü sıvı)” anlamında açıklar. Kelimenin görünüşte ayr- (adır-) fiilinden türemiş gibi dursa da bunun yalnızca görünüşteki bir benzerlik olup bu etimolojinin yanlış olduğunu savunur. Kelimenin Moğolcadan alınmış olabileceği üzerinde durur (EDPT; 1972, s. 276).

kurut “Keş, çökelek, peynir” (KE 94v5).

DLT’de *kurut* “keş (yağsız, kuru peynir) (2018, s. 750) şeklindedir. Gülensoy, kelimeyi “kurutulmuş süt ürünü” şeklinde verir kökenini ise < *ķuru-t* şeklinde açıklar (2011, s. 578). Eren, Orta Türkçede *kurut* sözcüğünün “keş, çökelek; yağı alınmış yoğurttan yapılan lor peyniri; kuru yoğurt” olarak kullanıldığını belirtir. Kökenini < *kuru-* + *-t* eki olarak gösterir. Eren Türkçe *-t* ekinin süt ürünlerinin adlarında sıklıkla kullanıldığını dikkat çeker. Sözcüğün Türkçeden Moğolca, Farsça gibi komşu dillere de geçtiğini dile getirir (TDES, 1999, s. 270).

süt “Süt” (KE 34v13; NF 22-7; ME 54-3; SK 485b/1; HŞ 2611).

Eski Uygur Türkçesinde *süt* “süt” (Caferoğlu, 198, s. 215); DLT’de *sūt* “süt” (20218, s. 843) anlamındadır. Gülensoy, kelimenin etimolojisini <*sūt*+*t* şeklinde gösterir (2011, s. 829). Eren sözcüğün anlamını “kadınların veya memeli dişi hayvanların memelerinden gelen ak sıvı” şeklinde verir. Kelimenin bilimsel yayınlarda sık sık Moğolca *sūn* biçimiyle karşılaştırıldığını fakat bu karşılaştırmanın doğru olmadığını söyler. Türkçe *sūt*’ün *sūt’ten geldiğini ve sözcüğün sonundaki *-t*’nin Moğolca bir çokluk eki olduğunu ifade eder (TDES, 1999, s. 380).

süt köpüki “Kaymak” (ME 151-4).

yoğurt “Yoğurt” (HŞ 4241).

Eski Uygur Türkçesinde *yoğurt* ~ *yorgurd* (Caferoğlu, 1968, s. 301); DLT’de *yugrut* “yoğurt” (2018, s. 985) şeklindedir. Gülensoy, kelimenin etimolojisini <**yu-g-* ‘yoğunlaştırmak’ +-(*u*)*r*-‘kalınlaştırmak’ + -(*u*)*t* şeklinde verir (2011, s. 1152). Eren, sözcüğün “maya katılarak koyulaştırılmış süt” şeklinde açıklar ve Türkçe *yuğur-* kökünden geldiğini söyler: *yuğur* - + *-t* eki. Türkçe *yoğurt* türevinde gördüğümüz *-t* ekinin ise süt ürünlerinde sıklıkla geçtiğini dile getirir. Buna örnek olarak, Orta Türkçe *suğut* “kesilmiş süttten yapılan peynir; *kurut* “kurutulmuş süt ürünü”; Kazakça *şubat* “deve süttünden yapılmış kımız”; Eski Kıpçakça *çiğit* “peynir” şekillerini verir. Ayrıca sözcüğün Türkçe bir alıntı olarak Avrupa dillerinde *yogurt*; *yogourt*; *yogurt*; *joghurt*; *joghurt*; *jogurt*, *jugurt* gibi çeşitli şekillerde yaygın olarak kullanıldığını belirtir (TDES, 1999, s. 455).

şîr (<Far.) “Süt” (HŞ 2339).

3. İçecekler ile İlgili Söz Varlığı

Dönemin içecek kültürü, sadece su ve süt ürünleriyle sınırlı kalmamıştır. Şarap, ayran, şerbet gibi çeşitli içecekler de dönemin içecekleri arasında yer almıştır. Hem İslamiyet öncesi kültüre ait olan şarabın hem de İslamiyet’in kabul edilmesiyle zembem kullanıma bu dönemde rastlanılmaktadır.

aḍaḡ/ayak “Şarap, içki” (HŞ 1600).

çağ “Şarap” (KE 161v21).

çağır/çaķır “Şarap” (KE 140r10; ME 84-2; SK 485b/2).

DLT’de çağır “şarap” (2018, s. 611) şeklinde kayıtlıdır. Clauson, çağır kelimesinin orijinal anlamının “mayalanmamış üzüm suyu” olduğunu ancak bunun dışında kelimenin çoğunlukla “şarap, sarhoş edici bir içki” anlamında kullanıldığını ifade eder. Ayrıca bu kelimenin Güneydoğu Türk lehçelerinde hala yaşamaya devam ettiğini belirtir (EDPT, 1972, s. 409).

içkü “İçki” (ME 108-4; HŞ 740).

Eski Uygur Türkçesinde içgü ~ içkü “içki” (Caferoğlu, 1968, s. 88); DLT’de içkü “içilen şeyler” (2018, s. 660) şeklindedir. Clauson, içgü kelimesini iç- fiilinden türeyen bir isim olup başlangıçta “içecek (içilen şey)” anlamına geldiğini ve genellikle aş (yemek) kelimesiyle birlikte kullanıldığını söyler. Ancak kelimenin zamanla özellikle “sert içki, sarhoş edici bir içecek” anlamına kaydığını, yaklaşık 16. yüzyıldan itibaren ise “içki” şeklini aldığını ifade eder (EDPT, 1972, s. 24).

koş “Bir içki” (HŞ 350).

suw/suv/su “Su” (KE 3r9; NF 26-9; ME 48-4; MM 75-1; SK 183b/1; HŞ 3842).

süsün “İçki” (HŞ 1344).

cür’a (<Ar.) “Bir yudum içki, kadehte kalan son yudum” (HŞ 4036).

hamım (<Ar.) “Sıcak, kaynar su” (NF 363-16).

hamr (<Ar.) “Şarap, içki” (KE 16v21; NF 57-9; SK 118a/7).

şarāb (<Ar.) “Şarap” (KE 160r14; NF 364-4; ME 69-4; MM 369-3; SK 568a/6; HŞ 2881).

şarāb-ı ergüvānī (<Ar.) “Kırmızı şarap” (HŞ 327).

şarāb-ı ṭuhūr (<Ar.) “Dini esaslara uyan saf şarap” (KE 202r11).

şerbet (<Ar.) “Şerbet, içecek” (KE 5v10; NF 100-3; MM 248-2; HŞ 1953).

zembem (<Ar.) “Zembem” (KE 189v4).

zülāl (<Ar.) “Güzel, tatlı su” (KE 241r4).

bāde (<Far.) “İçki” (HŞ 3772).

cām (<Far.) “İçki” (HŞ 606).

nūş (<Far.) “İçki” (HŞ 3870).

sirken kübin (<Far.) “Ekşi bal şerbeti” (HŞ 3696).

4. Mutfak Kültürüne Ait Meslek Adları Söz Varlığı

Harezmi döneminde ekmekçi ve değirmenci gibi meslek adlarının söz varlığında yer alması, buğday ve tahıl tarımının gelişmiş olduğunu, un üretimi ile ekmek yapımının yaygın bir uygulama hâline geldiğini göstermektedir. Aynı şekilde, kasap kelimesinin kullanımı, hayvancılığın önemli bir ekonomik faaliyet olarak varlığını sürdürdüğüne işaret ederken, aşçı gibi meslek adları ise yemek yapımının belli bir ustalık ve deneyim gerektiren bir alan olduğunu ortaya koymaktadır. Bu tür meslek adlarının Harezmi Türkçesi söz varlığı içinde yer alması, dilin sadece gündelik iletişim aracı değil, aynı zamanda dönemin toplumsal yapısını, ekonomik düzenini ve yaşam biçimini belgeleyen bir kaynak niteliği taşıdığını ortaya koymaktadır.

aşçı “Aşçı” (KE 85r5).

Eski Uygur Türkçesinde *aşçı* “aşçı” (Caferoğlu, 1968, s. 23) şeklindedir. Gülensoy, kelimeleri < *aş+çı* şeklinde verir (2011, s. 84).

bavurçı “Aşçı” (HŞ 4235).

etmekçi “Ekmekçi” (KE 178v19).

DLT’de *etmekçi* “ekmekçi” (2018, s. 649) şeklindedir. Clauson, *etmek/ötmek/epmek* kelimelerin “ekmek” anlamını karşılayan kelimeler olduğunu belirtir. Bu kelimeler içinde en eski olanın *etmek* sözcüğü olduğunu, *ötmek/epmek* kelimelerin ise sonradan türetilmiş türevleri olduğunu ifade eder (EDPT, 1972, s. 60).

iwdeçi “Büyük çiftliklerde ve zengin evlerdeki aşçı başı” (HŞ 2019).

tegirmençi “Değirmenci” NF 117-15).

kaşşāb (<Ar.) “Kasap” (NF 312-7; HŞ 1633).

ṭabbāḥlīk (<Ar.+T.) “Aşçılık” (KE 138r13).

Sonuç

Her eser, yazıldığı dönemin dilsel özelliklerini ve söz varlığını yansıtan önemli bir kaynaktır. Bu perspektiften bakıldığında, Harezmi Türkçesi dönemine ait eserler de kendi dönemlerinin söz varlığına dair önemli bilgiler sunmaktadır. Bir dilin söz varlığı, o dili konuşan insanların yaşayış biçimleri, inançları, gelenekleri, dünya görüşleri ve tarih boyunca ilgi gösterdikleri sözcük öbeklerinin yoğunluğuyla ölçülebilmektedir. Ayrıca söz varlığındaki sözcükler, etkileşimde bulundukları kültürler hakkında da bizlere önemli ipuçları sunmaktadır.

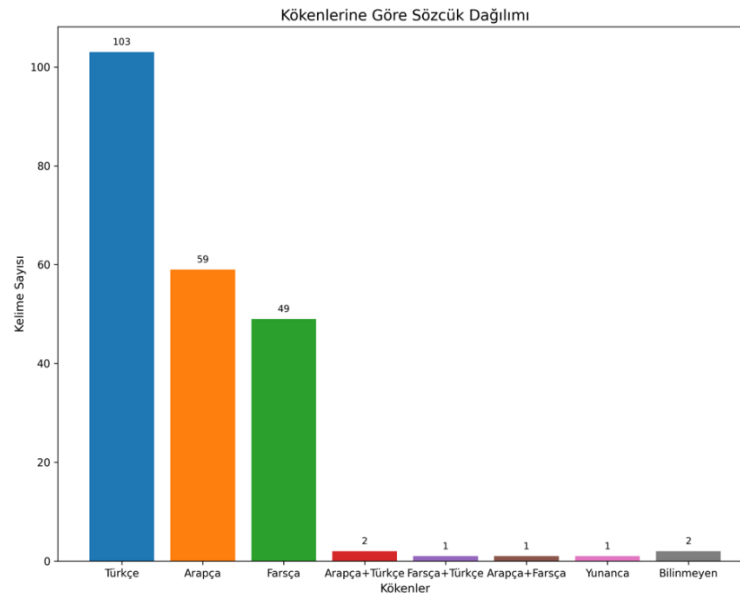
Harezmi, farklı Türk boylarının gelip yerleştiği ve Türk dilinin çeşitli kollarının birbirine karışıp sentezlendiği önemli bir bölge olmuştur. Bu dönem, Türk dilinin tarihi gelişimi için de önemli bir aşamayı temsil etmektedir. Bu döneme ait eserler dilbilgisi, kelime dağarcığı ve kültürel unsurlar açısından dikkat çekici özellikler taşımaktadır. Bu makalenin odak noktası da Harezmi Türkçesi metinlerinde yer alan mutfak araç gereçleri, yiyecekler, içecekler ve bu bağlamda kullanılan kelimelerin incelenmesiyle dönemin mutfak ile ilgili söz varlığını ortaya koymaktır.

Mutfakla ilgili sözcükler, bir toplumun tarihî söz varlığının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Türkçenin tarihsel gelişimi sürecinde, farklı coğrafyalarda ve dönemlerde mutfakla ilgili olarak kullanılan kelimeler, dilin zenginleşmesine ve kullanım alanlarının genişlemesine katkı sağlamıştır. Geçmişten günümüze uzanan bu dilsel süreç, yemek pişirme yöntemlerinden sofraya düzenine, mutfak araç gereçlerinden tüketilen besinlere kadar çeşitli alanlardaki adlandırmaları kapsamaktadır. Tarihî dönemlere ait

yazılı kaynaklarda yer alan mutfakla ilgili ifadeler, sadece dönemin beslenme alışkanlıklarını değil, aynı zamanda Türkçenin söz varlığındaki çeşitliliği, etkileşimi ve kavram üretme kapasitesini ortaya koymaktadır. Türkçenin tarihî dönemleri arasında önemli bir yere sahip olan Harezmi Türkçesi de bu açıdan önemli bir söz varlığı mirası sunmaktadır.

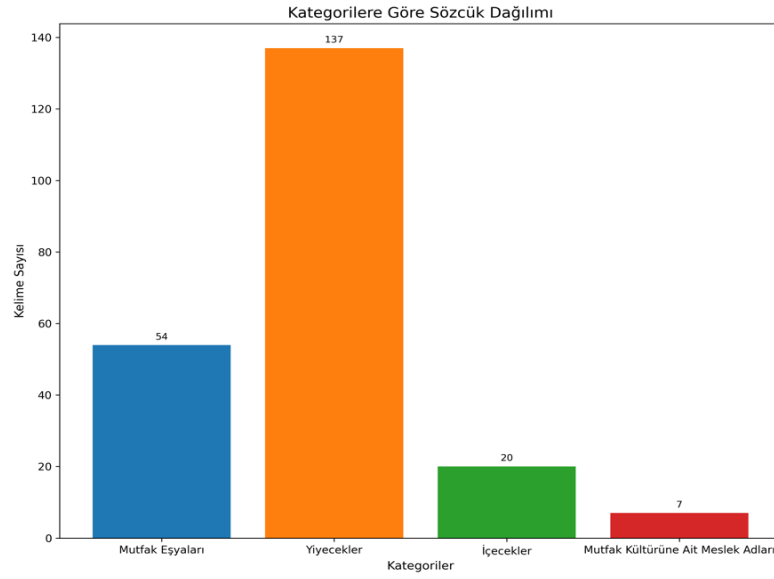
Çalışmamızda, Harezmi Türkçesi söz varlığı içerisinde yer alan mutfakla ilgili sözcükler esas alınarak, bu döneme ait mutfak ile ilgili söz varlığının durumu incelenmiştir.

Harezmi mutfak kültürü ile ilgili söz varlığında tespit edilen 218 sözcüğün köken bakımından dağılımının ilk beş sıralaması şu şekildedir: 103'ü Türkçe, 59'u Arapça, 49'u Farsça; 2'si Arapça+Türkçe; 1'i Farsça+Türkçe, 1'i Arapça+Farsça, 1'i Yunanca, 2 tanesinin ise kökeni bilinmemektedir. Bu dağılım, Şekil 1'de grafiksel olarak sunulmuştur.

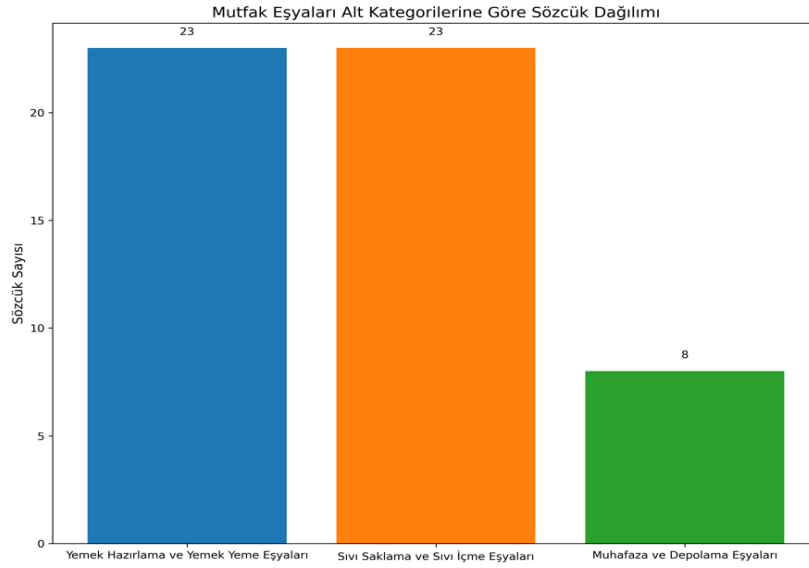

Şekil 1. Kökenlere göre kelime sayı dağılımı

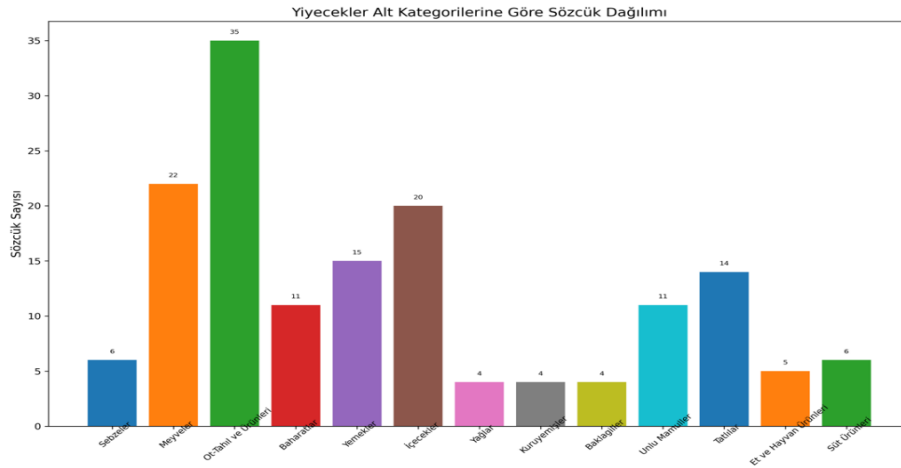
Yapılan tespite göre Türkçe kelime sayısının birinci sırada yer alması, Harezmi Türklerinin bu dönemde mutfak ve günlük yaşama dair kendi söz varlıklarını ve kültürlerini korudukları göstermektedir. Ayrıca dönemin mutfak terminolojisinde Türkçe unsurlar ile İslamiyet'in kabul edilmesi ile Arapça sözcüklerin, erken dönem İranî ilişkiler ile ise Farsça alıntı sözcüklerin bu dönemde bir arada kullanıldığı görülmektedir. Kelimelerin köken farklılıklarının sebebi sadece dilsel bir etkileşimi değil, aynı zamanda ticaret, göç ve kültürel etkileşimlerin mutfak terminolojisi üzerindeki yansımalarını da ortaya koymaktadır. Şekil 2, Şekil 3 ve Şekil 4'te görüldüğü üzere çalışma kapsamında belirlenen dört ana kategori içinde en yoğun sözcük kullanımının 137 sözcük ile yiyecek kategorisinde yer aldığı tespit edilmiştir. Bu bize dönemin mutfak kültüründe gıdanın merkezi bir konumda bulunduğunu ortaya koymaktadır. Yiyecek kategorisi içinde ot ve tahıl türlerinin en fazla sözcükle temsil edilmesi, tahıl ve bitkisel ürünlerin dönemin beslenme alışkanlıklarında belirleyici bir unsur olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda bu durum, Harezmi Türklerinin hem geçim kaynaklarının hem de gündelik yaşam pratiklerinin büyük oranda tarım ve hayvancılık etrafında şekillendiğini bize göstermektedir.

Şekil 2. Mutfak ile ilgili söz varlığı kategorileri sözcük dağılımı

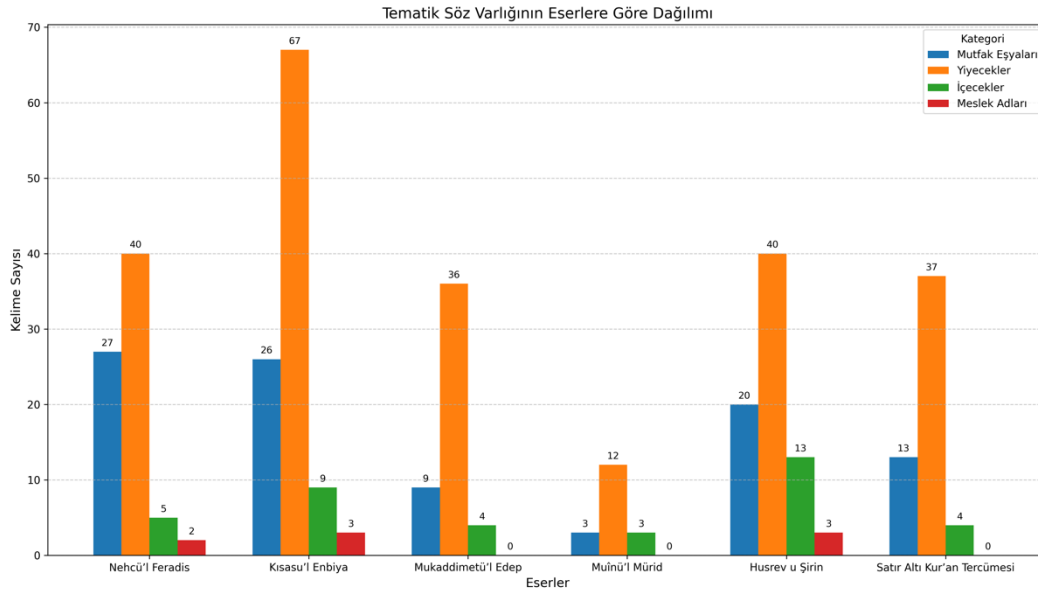
Şekil 3. Mutfak eşyaları alt kategori kelime dağılımı

Şekil 4. Yiyecek adları alt kategori kelime dağılımı

İncelenen eserlerdeki mutfak ile ilgili sözcüklerin sayısal dağılımı Şekil 5'te grafiksel olarak sunulmuştur. Eserler arasında, 105 kelime ile en fazla sözcüğün Kısasu'l Enbiya adlı eserde yer aldığı tespit edilmiştir. Bu eser, yalnızca dini içerikli anlatılar sunmakla kalmayıp, dönemsel toplumsal yaşamı, gelenekleri ve günlük pratikleri de yansıtmış ve bu döneme ait mutfak ile ilgili söz varlığının izlerini sürmek açısından önemli bir kaynak niteliğinde olmuştur.

Şekil 5. Kategorilerin eserlere göre kelime dağılımı

Sonuç olarak, Harezmi Türkçesi dönemine ait metinlerde mutfakla ilgili geniş ve çeşitli bir söz varlığı tespit edilmiştir. Yemek hazırlama, pişirme ve tüketim süreçlerine dair çok sayıda kelimenin belgelenmiş olması, dönemin mutfakla ilgili söz varlığının zenginliğini ve bu alandaki terminolojinin gelişmişliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca tespit edilen bu kelimeler, geleneksel yaşam biçiminin ve doğayla iç içe geçirilen hayat tarzının söz varlığına nasıl yansıdığını da göstermektedir. Bu inceleme, hem Türk dilinin tarihi gelişimini anlamak hem de Türk toplumlarının geçmişteki beslenme alışkanlıklarını belirlemek açısından önemli bir kaynak olacağı düşünülmektedir.

Kısaltmalar

T.: Türkçe

Far.: Farsça

Ar.: Arapça

Yun.: Yunanca

KE: Kısasu'l Enbiyâ

MM: Mu'înü'l Mürîd

ME: Mukâddimetü'l Edep

NF: Nehcü'l Ferâdis

HŞ: Husrev u Şirin

SK: Satır Altı Kur'an Tercümesi

DLT: Dîvânü Lugâtî't-Türk bkz. (Akkoyunlu Z. & Ercilasun, A. B, 2018)

EDPT: An Etimological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish bkz. (Clauson, 1972)

TDES: Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü bkz. (Eren, 1999)

Kaynakça

- Akar, A. (2005). *Türk dili tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Akkoyunlu Z. & Ercilasun, A. B. (2018). *Dîvânü lugâtî't-Türk (giriş-metin-çeviri-notlar-dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Argunşah, M. & Sağol Yüksekaya, G. (2013). *Tarihi Türk lehçeleri (Karahanlıca, Harezmece, Kıpçakça dersleri)*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Ata, A. (1995a). *Nehcü'l-Ferâdîs, I-II (metin-tıpkıbasım)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ata, A. (1995b). *Nehcü'l-ferâdîs, III (Dizin-Sözlük)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ata, A. (1997a). *Rabgûzî, kışâşü'l-enbiyâ, I (Giriş-Metin-Dizin)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ata, A. (1997b). *Rabgûzî, kışâşü'l-enbiyâ, II (Dizin)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ata, A. (2016). *Çağatay Türkçesinin ilk devresi: Harezme-Altın Ordu Türkçesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.
- Bozkurt, F. (2005). *Türklerin dili*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, S. G. (1972). *An etimological dictionary of pre-thirteenth century Turkish*. Oxford: Oxford University Press
- Doğan, A. (2018). *Türkçenin sözcük varlığı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Eren, H. (1999). *Türk dilinin etimolojik sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülensoy, T. (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü, C. I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hacıeminoğlu, M. N. (2000). *Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve dil hususiyetleri*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sağol Yüksekaya, G. (1993). *Harezme Türkçesi satır arası Kur'an tercümesi (giriş-metin-sözlük) [Doktora tezi]*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Toparlı, R. & Argunşah, M. (2014). *Mu'înü'l-mürîd (inceleme-metin-çeviri-dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu
- Ünlü, S. (2012). *Harezme Altın Ordu Türkçesi sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Yavuz, O., & Küçükbalı, F. N. (2017). Erzurumlu Darîr'in sîretü'n-nebî adlı eserinden eski Anadolu Türkçesinin söz varlığına katkılar. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 38, 353-380.
- Yüce, N. (1993). *Mukâddimetü'l edep (giriş-dil özellikleri-metin-indeks)*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.